

De Baggemolen

Beste lezers,

Soms ligt een pareltje van erfgoed vlak onder onze neus en lopen we er sinds jaren achteloos voorbij...

Op letterlijk een boogscheut van het centrum van Wolvertem-dorp is er een plaats die al zo'n 7 eeuwen continu bewoond is en bovendien tot voor kort dezelfde activiteit herbergt: de watermolen die we kennen als de *Baggemolen*.

En een molen was en is geen bezigheid in de marge van een maatschappij: brood was vroeger nog meer dan vandaag een essentiële noodzakelijkheid om te kunnen overleven. Zonder molens geen meel en zonder meel was het hier hongersnood geblazen...

Marc Gillisjans beschrijft in dit themanummer de geschiedenis van een gebouw en een activiteit die pakweg dertig generaties lang Wolvertemmenaars en hun burens van hun dagelijks brood voorzien heeft.

En als je daar eens naar de Molenbeek en de Baggemolen wil gaan kijken: er is een voetpad vanaf de Heidestraat dat uitkomt op de parking bij de bocht van de Merchtemsesteenweg.

Zo'n 40 meter van die straten kom je, compleet verscholen tussen bomen, helemaal terug in de tijd in de landelijke omgeving van oud-Wolvertem.

Zeker de moeite om eens een omwegje te maken als je daar in de buurt bent...

Veel leesplezier,

Eric Van Baelen,
ondervoorzitter.

Is erfgoed ook iets dat jij belangrijk en waardevol acht? Wil je ons een steuntje in de rug geven?

Wel, kom dan ook als lid bij onze kring en help ons de waardevolle zaken van gisteren door te geven aan allen die na ons komen...

Hoe?

GEWOON LID: stort € 20 op rekening BE80.7380.4197.7477 met vermelding van jouw email of jouw postadres
of nog beter:

STEUNEND LID: stort € 40 op rekening BE80.7380.4197.7477 met vermelding van jouw email of jouw postadres.

En samen zorgen we dat ons gezamenlijk verleden niet vergeten zal worden.

DE BAGGEMOLEN

KRONIEK VAN DE WATERMOLEN VAN WOLVERTEM

Marc Gillisjans

Ook in Wolvertem was er een watermolen: hier bij de Molenbeek, die ongeveer noord-zuid langsheen het centrum van de dorpskern loopt. Dit is het verhaal van deze eeuwenoude bedrijvigheid in het dorp...

Bagger, bagaert, baggern zou moeras betekenen (V)¹; een *baggermolen* daarentegen is een molen om slijk op te halen (VD).

Het toponiem "**baggemolen**" vonden we voor het eerst in **1626**: *...aende molenbeck over eynde de baggemolen...* (KA 8147, 13);

1683: *...baggenmolen...* (SG 7759, 119);

1760: *...buygemolen...* (SG 793, 235);

1779: *...den watermolen gen. de Bagge...*

(NB 8859, 60);

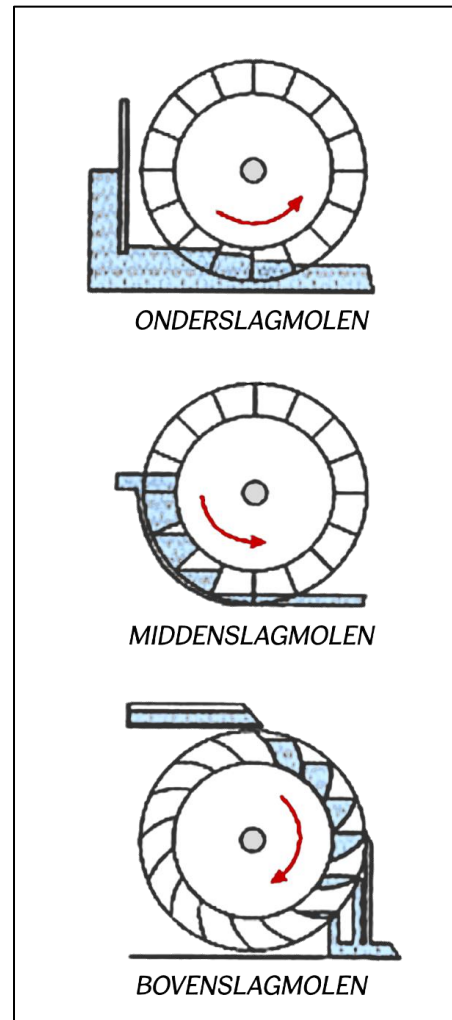
1950: *...den baggemolen ... in de baggestraat... (v.)*.

Op de Poppkaart van Wolvertem perceel F 647.

De *Baggemolen* in Wolvertem was een *bovenslagmolen*: dat wil zeggen dat hij werd gezet op een beek met een zwakke stroming waarbij, om het water optimaal te benutten, het met een goot boven het rad werd gebracht.

Meestal was er ook een vijver aanwezig (zoals hier te Wolvertem) die fungeerde als een soort stuwmeer of reservoir zodat de molenaar minder snel af te rekenen had met eventueel watertekort bij het malen.

Deze watermolen in het centrum van Wolvertem was een *banmolen*, wat wil zeggen een molen waaraan een *banrecht*² was verbonden waardoor iedereen verplicht was er gebruik van te maken maar tevens ervoor een belasting diende te betalen; de molenaar had dus een dubbele functie, enerzijds was hij dienstverlener in zijn gemeenschap en anderzijds zorgde hij voor het inkomen van de Heer.

Als vertrouwensman van de heer en onmisbaar voor het volk steeg zijn maatschappelijke en financiële positie aanzienlijk.

¹ (V) = Verdam; (KA) = kerkarchief; (VD) = Van Dale; (SG) = Schepengriffie; (NB) = Notariaat; (v.) = onder het volk.

² Ook *molendwang* genoemd. Dit hield in dat de lokale bevolking verplicht was hun graan in deze molen van de dorpsheer (het gezag, de ban) te laten malen. Deze dwang of ban ontstond meestal in de jaren nadat de landheer of het klooster een molen had laten bouwen en is verklaarbaar doordat dit een enorme investering was. In de 16de eeuw was dit ban-recht echter verdwenen (omdat

de molens in leen en achterleen werden uitgegeven en nadien in tijdpacht met als gevolg dat het banrecht, alhoewel het theoretisch bleef gelden, niet meer zo strikt werd toegepast) waardoor er gezonde concurrentie kon ontstaan tussen de molenaars. Geschiedenis van Wolvertem door 't Kint en Verhasselt p. 633.

Nog een ander heerlijk recht was het *windrecht* en het *stroomregaal*: heerlijke rechten van de vorst die ze aan de landsheer uitleende en die kon ze op zijn beurt aan de molenaar toekennen.

Huidige toestand, Heidestraat 6 – 1861 Wolvertem (op basis van de kaart Geopunt Vlaanderen).

Wind- en watermolens behoorden van ouds tot het hertogelijk domein.³

Na eerst allodiaal bezit geweest te zijn kwam de molen in handen van Onulphus e.a., heren van Wolvertem. Deze schonken grote delen van hun goederen aan de door hen in 1095 gestichte abdij van Dielegem-Jette, die omtrent 1265 te Wolvertem met 360 bunder land en bos op het hoogtepunt van haar bezit kwam.

Zo vinden we in een cijnsboek uit 1296 van het klooster van Groot-Bijgaarden⁴ meerdere aanwijzingen dat er te Wolvertem toen reeds een molen moet bestaan hebben. We laten buiten beschouwing of dit nu een water- dan wel een windmolen was. De tekst geeft hiervan geen uitsluitsel maar misschien is er toch wel meer kans dat het een windmolen betrof vermits we lezen:

³ Tot het domein van de hertogen van Brabant, daarna van Filips de Goede en zijn nakomelingen. Deze bezaten de onbeperkte heerschappij over land, water en wind van hun grondgebied en aangezien het uitbaten van een molen een belangrijke bron van inkomsten vertegenwoordigde is het weinig waarschijnlijk dat de heer de oprichting aan derden zou overgelaten hebben. Naderhand gingen deze molens stilaan over in handen van leenmannen waaronder hier onze Onulphus. In de late middeleeuwen was de leenband nog slechts een louter formele relatie geworden die enkel door de administratieve procedure van een leenverheffing gestalte kreeg d.w.z. indien de leenhouder zijn verplichtingen nakwam kon hij zich als feitelijke eigenaar van zijn leengoed beschouwen. In onze streken ontstonden eerst watermolens, daarna windmolens; reeds in 1206 is er sprake van de Amelgemmolens (alias

*Item apud wolverthem molendinum de quo solvontur annuatim xii modii moture f [?] / monasterium ministrat expensas molendini / inde habet pitantia iii modios cum dimidio et ministrat expensas pro rata.*⁵

De molenaar moet een zekere Waltherus geweest zijn afgaande op:

*Item waltherus molendinarius viii modios siligis et dimidium de molendino et pitantie re(fert) iii modios et dimidium.*⁶

En verder wordt nog vermeld:

Item domina de molendino ii d(enarios) de bonaria terre hereditarie

Dat we vertalen als: item de meesteres van de molen 2 deniers van een bunder land erfelijk en met meesteres bedoelde de schrijver de abdis van het klooster van Groot-Bijgaarden (het klooster van Dielegem heeft nooit een abdis gekend).

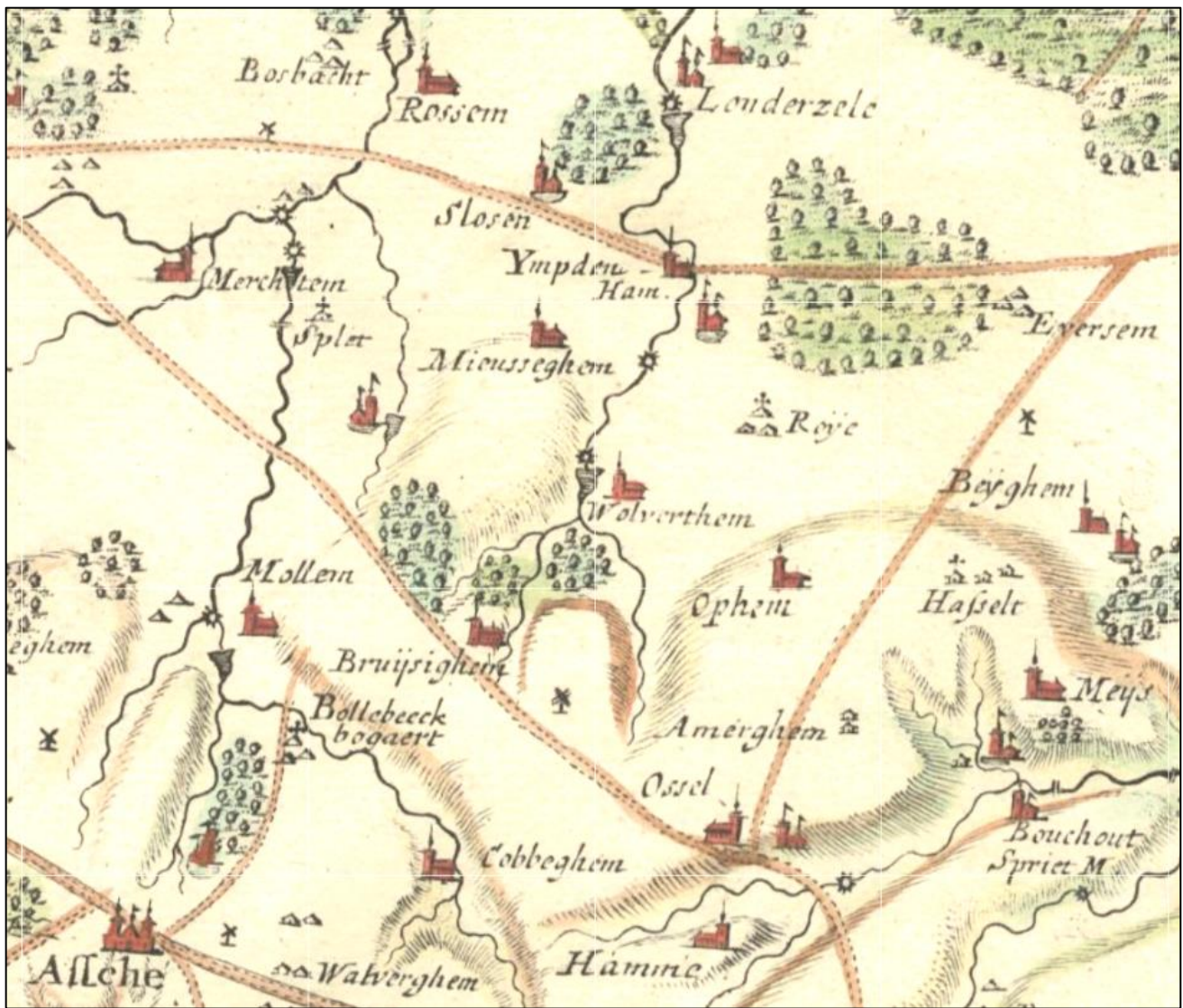
Elveriksmolen) op de grens van Meise met Wemmel en in 1321 van de Sprietmolen op de grens Meise-Wemmel-Strombeek.

⁴ RA Leuven: kerkarchief 7813: cijnsboek uit 1296.

⁵ Eveneens bij Wolvertem een molen waarvoor jaarlijks 12 modii moture (schepels?) wordt betaald / het klooster zorgt voor de uitgaven van de molen / de pitantie heeft daarvan 3 ½ modii en zorgt voor de uitgaven in verhouding (vertaling van Hilda Borremans waarvoor dank). Omdat er *apud Wolverthem* staat denk ik te mogen stellen dat men hiermee de windmolen bedoelde vermits deze toch wel een kilometer buiten het centrum ligt terwijl de watermolen pal in het centrum is gelegen.

⁶ Dezelfde Waltherus (Wouter) de molenaar 8 ½ schepel tarwe van een molen en voor de pitantie brengt hij 3 ½ schepel op.

Fricx 1712 – het belang dat aan molens werd gehecht is te merken: naast kerken en kastelen worden alleen de windmolens (wieken) en watermolens (raderen) aangeduid (bron: Geopunt Vlaanderen).

Volgende zinnen uit dit cijnsboek kunnen dan weer betrekking hebben op de watermolen:

Item judocus filius eius ix d(enarios) et i cap(onem) de domistadio johannis dicti molres⁷
 en nog verder: *Item Elyzabeth de dika vi d(enarios) et iii cap(ones) de domist(adio) he(re)d(itarie)* met onmiddelijk er onder: *Item filia io(hannis) molres viii d(enarios) et ii cap(onem) de domist(adio)*

wat te vertalen is als: eveneens de dochter van Jan de Molder (?) 8 denieren en 1 kapoen van een hoeve.

Het gaat hem hier over Elizabeth van den Dijck en Jan de Molder of van der Molen⁸ die waarschijnlijk een huis huurde van Wouter van der Bruggen.

En vermits de toponiemen in de omgeving van de watermolen den Dijck, het Dijkblok en de Dijkstraat noemen en er inderdaad een brug ligt aan de watermolen en even verder nog een brug over de aloude steenweg van Merchtem naar Vilvoorde, mogen we besluiten Jan van der Molen de molenaar was van de watermolen.

⁷ Eveneens, zijn (terugslaand op Waltherus de Ponte = van der Bruggen) zoon Judocus 9 denieren en 1 kapoen van de hoeve van Jan genoemd de Molder (?).

⁸ Vrij vertaald; het is in deze tijd dat de familienamen zijn ontstaan.

Wanneer we het oudste cijnsboek uit 1321 van de rentmeester van Overzenne⁹ open slaan op folio 38 dan vinden we hierin onder het hoofdstuk *Census apud Wolverthem*:

| *item domina de Molendino iii s.*

Wordt met domina nu opnieuw de abdis van Groot-Bijgaarden bedoeld of is het Mevrouw van Hamme? (zie hieronder)

In een volgend cijnsboek uit 1382 (R.K. 44826) vinden we op deze plaats genoteerd:

| *item heer adaem van helbeke van beemden ende van wateren die ligghen bi sine hof (tenet die kinder .... en is gemeenlic?? tenet? h. ....ens kinder.*

Dit hof was waarschijnlijk het hof te Heelbeke, ook genoemd het Hof van Mevrouw van Hamme; het ligt in vogelvlucht (of langs de Molenbeek) slechts 750 m. verwijderd van de Baggemolen.

Wat er ook van zij, in 1400 was er reeds expliciet sprake van de molen van Dielegem (zie verder).

Nochtans diende de ontvanger van het hertogelijk domein van het land van Overzenne zijn rekeningen van inkomsten neer te leggen voor de rekenkamer maar van een molen is in de rekeningen van 1437 dan weer geen sprake.¹⁰

Uit een document betreffende de bezittingen van de abdij van Dielegem¹¹ haalden we dat reeds in 1349 er een plaats bestond waar een molen zou kunnen opgericht worden:

⁹ ARA Brussel: rekenkamer 44824, vertaald door Mina Martens in *Le censier ducal de 1321*: zie p. 198

¹⁰ ARA Brussel: rekenkamer 3377 e.v.

¹¹ RA Vorst: kerkarchief Dielegem 6962: Extracten oft sommarien getrocken uit Brieven en munimenten der possessies des Godshuys van Diligem door Fr. Joannes Vermeer 1624.

¹² Daaronder in een ander handschrift: *molendinum est venditum D(omino) Baroni de Impden.*

¹³ Alveto en alvetum = alneto en alnetum wat moet verstaan worden als een elzenbos(-broek).

¹⁴ RA Vorst: kerkarchief Dielegem 6962 p. 36 nr. 38 en p. 34 nr. 28. Het abdijsarchief van Dielegem is echter zeer onvolledig zodat we omtrent de rechtstoestand van de molen slecht zijn ingelicht. Waarschijnlijk, diende Dielegem ook nog aan een hogere instantie (de hertogen van Brabant, nadien de hertogen van Bourgondië, de Spaanse Habsburgers en daarna de Oostenrijkse Habsburgers) een cijns of een rente voor haar molen af te dragen zodat we kunnen stellen dat de abdij niet het

...Den briefff ghequoteert num. 38 de dato 1349 vel 59 met twee uythangende segels in groen wasch bewyst hoe dat Reynerus de Zenna heeft ghecenfereert D. Joi. De Asca Abt, eenen vyver cum Alveto. Item 3 daghwant landts mergelpoel gesyt met den Molen ende huysse voor den voors. Molen. Item een thiende ghesyt de Sekelthiende over 8 bunderen lants tot Wolverthem op den Commer van 19 ponden ende 4 mudden coren gelyck uyt den selven Molen Compt ende 17 cappuynen et aliis pro ut ibidem.¹²

En verder nog:

...Den briefff ghequoteert num. 28 de dato 1409 met twee uythangende segels in groenen wasch begrijpt die opdraeinghe Jans van Zennen gedaen aen Giselbertus de Wolf Abt over 19 ponden gaengbaerder munte vervallende half te kersmisse ende half te S. Jansmisse ende 4 mudden coren der mate van Brussel. Item 16 capuynen ghehipotiseert synde op eenen vyver et alvetum¹³ by Wolverthem¹⁴. Item dry daghwant landts genoempt Mergelpoel met den Molen ende huys daer voren ghestaen ende thiende gheseyt Sekelthiende van 8 bunderen by Wolverthem.

Uit deze twee brieven kunnen we afleiden dat het een watermolen betrof vermits:

- (1) er sprake is van een vijver met een elzenbosje (die er nog aanwezig waren omtrent 1930);
- (2) de mergelpoel anno 1612 ter sprake komt in de schepengriffie van Wolvertem als

eigendomsrecht bezat maar wel het vruchtgebruik. Doorheen de tijden echter kreeg de vruchtgebruiker bijna de status van 'eigenaar van het vruchtgebruik' en kon hij dit op zijn beurt verkopen, verpanden, verwisselen of schenken. Men had zodoende twee eigenaars: een eigenaar van de naakte grond en een eigenaar van het vruchtgebruik. De dorpsheren moeten dan op een bepaald ogenblik alle rechten en goederen verkregen hebben die ressorteerden onder het hertogelijk domein. Het is namelijk zo dat vanaf 1625 Filips IV van Spanje, na toestemming van de regering, zijn domeinen in Brabant begon te verkopen en verpanden. Lodewijk Frans Verreycken verwierf op 18.07.1630 de heerlijkheid Wolvertem die vóór hem met alle bijhorende rechten (waaronder het windrecht) in pand was gegeven aan Hendrik van Merode. Hij mocht zich van deze goederen ontdoen of verkopen maar mocht ze niet overlaten aan een instelling van de *dode hand*. Op 11.03.1645 kwam de heerlijkheid echter voorgoed in bezit van de Verreyckens.

...eene groote dellinghe weesende eene mergelput onbequaem om gebruyckt te werden tot Wolverthem.¹⁵

Deze is heden nog steeds goed zichtbaar ten zuiden van de watermolen rechts van de steenweg naar Brussegem en is waarschijnlijk Popp F 581;

- (3) even zuidwaarts van de molen de Mergelputweg liep (in de atlas der buurtwegen uit 1845 weg nummer 76 genoemd).

Wanneer we het kaartboek van Mottaer uit 1717 er bij halen zijn de drie dagwand land waarvan hoger sprake te vereenzelvigen ofwel met perceel 21 op kaart A zijnde 291 roeden (3 dw) waarvan op dat moment (samen met de molen) prins de la Tour & Tassis eigenaar was ofwel met perceel 34 op dezelfde kaart, groot 192 roeden dat in 1860 nog steeds bezit was van de kerk van Wolvertem¹⁶ en beter overeenstemt met de plaats van *eene groote dellinghe*.

In elk geval was de watermolen in 1650 nog 'eigendom' van het klooster van Dielegem¹⁷ maar het klooster van Groot-Bijgaarden had er ook nog belangen in door verkoop of verwisseling van rechten.

Zo is het goed mogelijk dat de molen voor de helft in pacht en voor de andere helft in leen zou kunnen gegeven zijn. Vraag blijft echter sinds wanneer? In vroegere tijden bestond er een hemelsbreed verschil tussen recht van bezit (eigendomstitel) en recht van gebruik (vruchtgebruik). Het goed had voor hen twee meesters: hij die de grond bezat (*dominium eminens*) en hij die dit goed uitbaatte (*dominium utile*).

Leengoederen: kwamen van de leenheer aan zijn leenman die er volle eigenaar van werd maar

- (1) de eed van trouw moest zweren aan zijn leenheer;
(2) eenmalig een *heergewaad* diende te betalen (heer = leger; gewaad = het harnas) dat men later kon afkopen en als een eerste vorm van successierecht kan beschouwd worden;

¹⁵ RA Leuven: sch.grif. 7749, 54

¹⁶ RA Leuven: kerkarchief Wolvertem 24764, s.d.

¹⁷ RA Leuven: schepengriffie Wolvertem 8800-1, s.p. spreekt van *eene hoffstadt groot 1 dw paelende aen ... ende ten vierden den watermoelen toebehoorende het clooster van dielegem*.

¹⁸ RA Leuven: KA 8136 p. 4.

- (3) de leenheer moest bijstaan in een gewapend conflict.

Bij verkoop of erfenis diende men de eerste twee verplichtingen opnieuw te vervullen en dan sprak men over een verhef.

Cijnsgoederen: bleven eigendom van de heer maar zolang de cijns werd betaald kon de cijnspachter zich als de echte eigenaar gedragen.

Hij kon het cijnsgoed verkopen of door zijn nakomelingen laten erven.

Samenvattend geven we hierbij nog even de chronologische volgorde van de teksten uit het archief van het klooster van Groot-Bijgaarden met betrekking op de watermolen en omgeving:

Anno 1365¹⁸

Henirec jacobs v d iii cap va(n) goede(ren) dat kateline(n) meeus was dat opde(n) dyc leegt
(met erboven later bijgeschreven *margriete syn dochter*)

Anno 1385¹⁹

Item magriete heinric jacobs dochter v d iii cap. van goeden tat katelinen meeus was dat op den diic leegt

Erboven in een ander handschrift er later bijgeschreven staat:

marie weyn

en dan daaronder

item noch xxvi eyre op tselve goet

(van de molen van dielegem is er in de tekst nog geen sprake !)

Anno 1400²⁰

Item Marie Weyms 5 d nö en III cap(puynen) (op) haere goede(ren) gelege(n) opte dyc neve(n) dmolen van dielegem en(de) noch XXVI eye(ren)

¹⁹ KA 8137 p. 6v.

²⁰ KA 8141 p. 4; nö = nobel? De nobel, in de Nederlandse gewesten geslagen sinds 1388, was een gouden munt gelijk aan 50 stuivers. Het *Nobelgelt* was een belasting die elke gemeente hief tot onderhoud van de vesting Antwerpen.

Anno 1453 ²¹

Item marie weyns 5 d lo 3 cap op haer goede ghelegghen opt dyc neven de molen van dielegghem ende xxvi eyere tusschen de goeden jan jacobs in deen zyde ende geert smeets in dander

Anno 1470 ²²

marie van hamme wettich wyff geldens genial 5 d lo 3 cap 26 eyer op dyc en tegen molen Dielegem tegen jan jacobs en geert smeets

Inlichtingen uit het archief van het klooster van Dielegem-Jette geven:

2de helft van de 14de eeuw ²³

Laure(n)ti(us) m(er)cator et machtildis uxor ei(us) xii llibra pay(ments) et domib(us) ibide(m) stant(ibus) iux(ta) molendinu(m) no(st)ru(m) i(n) wolv(er)th(em)

Waarbij Laurentius mercator doorstreept staat met erboven geschreven *Arnoldus .e....ch*

We vertalen: Laurentius koopman en machtildis zijn echtgenote xii pond payment en voor de huizen op dezelfde plaats staande naast/bij onze molen van Wolverthem.

1403, 1414 & 1456 ²⁴

Brief de dato 1403:

...bethoont hoe dat Maria van Krockegem ende Willem van Ham, wettelijck hebben opgedraegen H. Jan Verbeelen, pastoor van Nederheembeek, de helft van een meersch groot drij daghwant, geleghen tot Wolverthem, boven den Meulen op den commer van 2 ende een halff denar: aur: genoempt mottions vervallende te kersmisse.

En uit een andere brief de dato 1403:

...bewijst hoe dat H. Jan Verbeelen, pastoor van Nederheembeek van Gillis Jacobs is gegoeyt inde helft van 3 daghwant meersch liggende boven den Molen ....

In de brief nummer 40 van 1414 staat Maria van Krokegem af aan het klooster van Dielegem, waarvoor Dirk Brant optreedt, een geldsom van 2 ½ gouden denier gez. mottoen te weten 14 gr. Vlaams, som welke zij en haar man hieven op de helft van drie dagwand meersch gelegen bij de molen tvs. klooster toebehorende.

Een brief de dato 1456:

...hout in die gunste van Jan Pipenpoy als rentm(eester) van Brabant opdat die Beke te Wolverthem sy loopende daerse loopt en die arcke blyven staen daerse staet ende houwen ende setten langx de voorsc: beeck behoudelijck sonder die gebueren te vercorten.

1400

RA Leuven: kerkarchief 601/3: abdij Groot-Bijgaarden 8141 p. 4 – cijnsregister.

Dit es den erfcheyns die me(n) sculdich es den clooster vande groote ... in(de) prochie van wolverthem ende d(aer)omtrent gescreven int jaer m cccc a. d.

...
Item Marie Weyns V d no.ⁿ en III cap(puynen) (op) haere goede(ren) gelege(n) opte dyc neve(n) dmolen van dielegem en(de) noch XXVI eye(ren)

En vermits we in het cijnsboek uit 1385 ²⁵ lezen:

...Item magriete heinric jacobs dochter V d III cap. van goeden tat katelinen meeus was dat op den diic leegt...

met erboven in een ander handschrift en later bijgeschreven:

marie weyn(s)

en daaronder dan

...item noch xxvi eyre op tselve goet...

en omdat hier (in tegenstelling tot latere cijnsregisters waarbij telkens specifiek wordt

²¹ KA 8139 p. 12.

²² KA 8140 p. 13v.

²³ RA Vorst: KA 6966-2 p. 24v.

²⁴ RA Vorst: KA 6962 p. 19 brieven 40 en 42 en p. 22 brieven 56 en 59 (extrakten uit het copieboek van 1624).

Brieven 42 en 59 kunnen we beschouwen als zijnde blote eigendom; brief 40 als zijnde vruchtgebruik.

²⁵ RA Leuven: kerkarchief 601/3: Groot-Bijgaarden 8137 p. 6v.

vermeld 'de molen van dielegem') van de molen van Dielegem nog geen sprake is, denk ik te mogen stellen dat de molen tussen 1385 en 1400 moet opgericht zijn.

Sint Jan 1403

RA Leuven: kerkarchief 601/3: abdij Groot-Bijgaarden 8108 p. 18v.

De vertegenwoordiger van het klooster geeft te jaarschaar en te pacht aan **Jan van der Molen die men heet Bloeme** de molen van Wolvertem

| *mette vivere ende euselkene daerneven ghelegen*

voor drie jaar tegen 8 mudden 3 sisters rogge maat van Asse, te leveren in het klooster. De betaling mocht in twee keer gebeuren, om het half jaar 4 mudden 6 viertelen. Jan diende echter te zorgen voor het onderhoud van de wanden en de daken en indien er iets aan het timmerwerk,

| *aen die brugghen ochte aen die dike*

zou moeten gedaan worden wat een werkman op één dag zou kunnen repareren, dan mocht hij zonder toestemming van het klooster op zijn kosten deze werken laten uitvoeren.

Drie jaar later volgt een hernieuwing van zijn pacht aan dezelfde voorwaarden. Indien hij het huis naast de molen wil betrekken dient hij hiervoor 4 mottoenen te geven. De termijn ging in met *onser vrouwe dage assumptie* van het jaar 1406. Hij schijnt dit huis niet bewoond te hebben want anno 1407 vinden we

| *...hennen vlugge 4 mottoenen van onse huse bi ons molen te wolverthem.*²⁶

Sint Maarten 1408

RA Leuven: kerkarchief 601/3: abdij Groot-Bijgaarden 8108 p. 30.

Er komt een nieuwe pachter op de molen genaamd **Jan de Posel**; deze neemt te pacht en te jaarschaar de molen

| *mette(n) vive(re) ende mette(n) merscelkene daer neve(n) gheleg(en)*

voor vier jaar aan 8 mudden rogge per jaar in gebruik nemend van *onser vrouwe(n) dage assu(m)ptie lest leden* (15 augustus).

Op kosten van de pachter diende in het klooster de rogge geleverd te worden met *de mate van assche*. Hij moest om het half jaar betalen en indien hij één maand na de verval dag meer dan één mude rogge in het krijt stond, dan had het klooster het recht de molen terug aan zich te nemen.

Hij nam eveneens

| *ons huis mette hoffstad neve die molen geleg(en)*

aan 4 mottoenen per jaar; verder zou hij het onderhoud dienen te doen van wanden en daken en *beyde ons brugghen(n)* zonder kost voor het klooster; hij mocht evenwel het benodigde hout nemen op het goed van het klooster maar al wat in te dijken en te graven viel diende hij te doen zonder kosten voor het klooster

| *en(de) latent wel gedycet te sinen af gane.*

Kerstavond 1415

RA Leuven: kerkarchief 601/3: abdij Groot-Bijgaarden 8108 p. 42v.

Oorspronkelijk was dit contract opgemaakt voor **Jan de Slachmolder** maar daarna heeft men zijn naam geschrapt en **Gielis Suerbier** erboven geschreven hoewel verder in het contract men het steeds nog heeft over Jan.²⁷

Hij had op de avond voor Kerstmis een jaarschaar aangegaan voor de molen met al zijn toebehoren voor een termijn van 40 jaar aan 4 mudden 3 sisters rogge per jaar maat van Asse, te leveren op pachters kost in het klooster van Groot-Bijgaarden. Hij zal het geheel dienen te onderhouden

| *van temeringe ende van dikene* alsook de stenen en *de brugghen*

alles zonder kosten voor het klooster; maar het klooster zou hem leveren

| *1 crom hout*²⁸ *toet enen boghe ende 1 hout toet aermen eens ierstwerven.*²⁹

Bij zijn afscheiden zal hij de stenen laten

| *ten ganghe gereet*

²⁶ RA Leuven: kerkarchief 601/3: Groot-Bijgaarden 8138 p. 9. We vinden nog een plaatsbepaling in ... *jan verbelen van 6 dw elsbroec boven ons molen op de beke...*

²⁷ Wat wil zeggen dat na Jan de Slachmolder Gielis Suerbier heeft overgenomen.

²⁸ Kromhout was een speciaal soort timmerhout, namelijk in oorsprong krom gegroeide zware eiken takken die als spanten konden dienen.

²⁹ Slechts eenmaal.

aan een dikte van 8 duim voor beide stenen, verder laat hij één molenijzer, één dessel, een kist, een trog en al wat de molen toebehoort.

| *Hi vant oec iii belen inde molen.*

Zijn de stenen dikker achtergelaten dan zal het klooster hem hiervoor vergelden.

Hij mag *houwen ende setten* zoveel als de molen toebehoort maar hij moet een huis staande houden op de stede naast de molen; ook dient hij de molen gebruiksklaar achter te laten en indien hij de molen

| *liete ledich ligghen ende te vallen gaen soe mochten wy ons molen ane verde sonder yemend weder seggen ende dan soude die jaerscare ut sin.*

1453 - 1470

RA Leuven: kerkarchief: abdij Groot-Bijgaarden 8139 p. 12; 8142 p. 12v, 50, 70v en 77v – cijnsregisters.

| *Maria Weyns*³⁰ (*Maria van hamme wettich wyf Gheldens Genal gheheten van den dyke*) *V deniers lovens ende III cappuynen ende XXVI eiere op haer goede ghelegghen opt dyc neven (teghen) de molen van dieleghem tusschen de goede jan jacobs in deen zyde ende de goede geerts smets in dander ...*

Verder leren we uit dit archiefstuk dat voor de molen van Wolvertem de proostdij jaarlijks 2 mudden rogge schuldig was maar waarvoor men in de plaats 2 peters geld gaf

| *...d(aer) voe(re) geeft me(n) II peters.*³¹

We nemen aan dat de toenmalige molenaars **Bertel Verbelen oir** waren vermits de twee peters door hen betaald werden onder het kapittel

| *dit es tghelt dat der firmerien toebehoert: bertel verbelen oir om de molen te wolverthem ... II peters*

³⁰ Tussen haakjes de tekst uit 1470. En deze Maria van Hamme zou wel eens de dochter kunnen geweest zijn van Willem van Hamme x Maria van Krokegem hogergenoemd.

³¹ 1 mud = 6 sisters en 1 sister = 3 veertelen.

³² RA Leuven: kerkarchief 601/3: Groot-Bijgaarden 8160 p. 3v: rekeningen van 1480/1481: ontvangsten van euselhuur en andere verkregen cijns: *Meester Jan den molensleger van onsen molen te wolverthem XVIII st gr.* (dit zou dan Jan den Jongen moeten zijn)

(voor de redactie van een nieuw renteboek werd er later *jan stevens de moleslager* bovengeschreven).

Onder het kapittel

| *dit es tcoren dat der penitantien jaerlicx toebehoert*

staat dan

| *primo de molen van wolverthem XII sister rox ende hier voren gheeft men II peeters tsaers.*

16.04.1477

RA Leuven: kerkarchief 601/3: abdij Groot-Bijgaarden 8109 p. 3v.

Joanna Herba, priorin van het Godshuis van Groot-Bijgaarden geeft aan **Jan Stevens**,³² molenslager, zoon van wijlen Jan³³

| *te jaerschaeren ende te chemse onse moelen*³⁴ *te wolverthem gelyc datse daer gelegen es met alle haren toebehoorte mette vive(r) meersche dyke daerme(de) ende met een stedeken tegen de moelen over gelegen gelyc datse de vs. Jan(n)e ale wel bewyst es / Te houden te hebben ende te besitten van kersmesse zeven ende tzeventich naestcomende,*

voor 24 jaar aan zes peeters

| *of de weerde d(aer)voer(e) in ande(re)n goeden gelde.*

Voorwaarde was dat Jan alle kosten en lasten zou betalen en de molen diende te onderhouden van timmerwerk, van stenen, van dijken en dat hij bij zijn afscheiden de molen zou laten

| *wel ende redelic te gange gaende ende malende gherecht met steene, met yseren, met dessele, met troge, met kiste, met zesse beele ende met al datter moelen toebehoirt.*

³³ Dit zou dan *Meester Jan den molesleger* kunnen zijn die in de cijnsboeken tussen 1400 en 1465 met goederen in de Beemdstraat, op de Ketel en in de hofstad ten Bogaerde (Nobelshof?) vermeld wordt. In 1470 is hij overleden vermits men over *Meester Jans molensleghers* oyr spreekt. In het cijnsboek van 1385 spreekt men van Godevaert de molenslager op de Ketel.

³⁴ Uit de hoofding (in een ander handschrift er later bijgeschreven) van deze akte blijkt het wel degelijk over de watermolen te gaan: (*metten vivermeers die nu Jan de Hertogh hout*)

Op het einde van zijn termijn zouden beide partijen door goede molenslagers en timmerlieden de waarde van de molen doen schatten en indien blijkt dat de beternis die Jan of zijn nakomelingen gedaan hebben meer dan 23 gulden zou bedragen dan zou Mevrouw hen die terugbetalen en omgekeerd.

Jan mocht op deze goederen hebben, houden en zetten alle soorten hout uitgezonderd fruitbomen en trunkbomen en ware het dat er een boom zou verdorren dan moet hij in de plaats twee groeiende poten zetten en deze groeiende houden.

Nog een voorwaarde is dat Jan zonder consent van Mevrouw geen onderverhuring zou mogen doen.

1499

In 1499 zal zijn zoon **Willem Stevens** (...-1502) de huurpacht overnemen aan dezelfde prijs en voorwaarden.³⁵

De molen was toen nog niet afgebrand maar in de rekeningen van 1501-1502 is er sprake dat het klooster twee man

| *...die te wolverthem aende de verbernde muelen een brugge maecten...*

voor anderhalve dag werk 18 denieren had betaald.

In dezelfde periode blijkt ook dat het klooster elf werklieden had betaald om gedurende twintig dagen de Molenbeek twee spadesteken te verdiepen en dat ze de vijver en de beken geruimd en geslobberd hadden.³⁶

Ook blijkt het klooster op een landdag een dagvaarding te hebben gemaakt betreffende

| *...tgoidshuys verbernde molen tot wolverthem...*

en in de rekeningen van een jaar later komen we te weten waarom: Willem Stevens, molenslager te Wolvertem stond ten achter in zijn betalingen aan het klooster met 5 pond 8 stuiver grooten maar omdat hij pas gestorven was en omdat

| *de muelen afgebrant was ende de erfgenamen zeer arm zyn*

³⁵ RA Leuven: kerkarchief 8163, rekeningen Allerheiligen 1498 - Allerheiligen 1499 p.8: *van willem stevens onsen molder metten viver meerssche dammen etc. te wolverthem gelegen van xxiiii jaeren xxii. te jaer tsa. op de conditien etc. om vi peeters ... xxvii st. gr. br.*

³⁶ RA Leuven: kerkarchief 601/3 - 8164: Allerheiligen 1501 - Allerheiligen 1502 p. 30, 31v, 39v.

³⁷ RA Leuven: kerkarchief 601/3 - 8164: Allerheiligen 1502 - Allerheiligen 1503 p. 48v.

³⁸ RA Leuven: kerkarchief 601/3 - 8163: Allerheiligen 1496 - Allerheiligen 1497 p. 20v.

en maar drie pond konden betalen, schold de prior hun de rest kwijt.³⁷

Oudere rekeningen van uitgaven (1495-1500)³⁸ van het klooster geven aan dat Meester Willem Stevens 5 pond 8 schelling betaald was geweest voor een molensteen van 9 duim die te *werdt* (= Weert of Weerde) gehaald was om op de watermolen van het godshuis te leggen.

Samen met het verteer van de wagenknappen van het godshuis beliep dit dus 5 pond 8 stuiver 6 ½ denier.

In 1501 stopte normaliter het contract dat Willems vader nog had afgesloten en we vinden dan ook

| *...van willem stevens onsen moldere metten viveren dammen meersschen etc. te wolverthem dleste van xxiiii jaeren tsjs. om vi peeters ..... xxvii sch. gr.*³⁹

In de rekeningen van 1502/1503 komt Jan Goffaert voor Willem Stevens (die waarschijnlijk in de brand was gebleven) te betalen voor de dammen en de meersen (over de vijver en de molen wordt niet meer gesproken) maar in plaats van 27 schellingen groote brabantse wordt nu 13 schellingen toegestaan.

De volgende jaren zal Daneel van Campenhout voor de dammen en de meersen komen te betalen.

18.04.1503

RA Leuven: kerkarchief 601/3: *abdij Groot-Bijgaarden 8110 p. 15v.*

In het bovengenoemd jaar werd te jaarschaar en te pacht gegeven aan **Daneel van Campenhout**⁴⁰ zoon wijlen Adam een meers geheten

| *den vivermeersch mette dammen ende weydeken daer tegenover alsoe dat willem stevens, moleslager met der verbernde muelen te houden plach.*⁴¹

³⁹ RA Leuven: kerkarchief 601/3 - 8164: Allerheiligen 1501 - Allerheiligen 1502 p.viii. De rekeningen 1502-1503 bestaan niet!

⁴⁰ Gezwoeren erflaat van het klooster van Groot-Bijgaarden van 1487 tot 1524.

⁴¹ Tussen 1492 en 1526, datum van haardtellingen in Brabant, worden al de omliggende gemeenten van Wolvertem genoteerd met een verdubbeling van huizen en inwoners behalve Wolvertem, hier gebeurde een daling. Heeft er zich hier een ramp voorgedaan waarvan de herinnering verloren ging? De verbrande watermolen wijst er alleszins naar.

Hij neemt te pacht voor een termijn van 12 jaar en dient hiervoor 15 sc grooten Brabants af te dragen aan het klooster. Hij zou op dezelfde goederen en de Molenbeek ook nog aan de rentmeester van Overzenne een cijns dienen te betalen.

Voorwaarde was dat Daneel de beken, de bruggen en de dries diende te onderhouden, dat hij geen recht had op de opgaande bomen, dat hij niet mocht onderverhuren en dat de proost op zijn goed zoveel hout mocht plaatsen als hij beliefdde.

Vanaf 1506/1507 wordt in de rekeningen echter alleen maar over meers, euselen en dammen gesproken, niet meer over een vijver; het was Daneels vierde jaar van twaalf en hij betaalde 15 schellingen.⁴²

Na hem zal zoon Geert (x Adylken Wuytens) de huurceel overnemen voor 16 schellingen 6 deniers grooten Brabants en een eerste keer betalen anno 1517. In 1540 betaalt hij nog steeds voor de dammen, weide en een meers 18 sc gr. Br. Later zal dit opgetrokken worden tot 20 sc. grooten Brabants, ingaande met Sint Maarten en te betalen met Kerstmis.

En ook in de archieven van het laathof van Groot-Bijgaarden is er op 21.01.1504 reeds sprake van deze watermolen wanneer Bart van der Belen zoon wijlen Geert één zesde bekomt van...

*eenen bogaerde geh. den obelhoff ... daneels van campenhout in deen zyd ende de beke aldaer loopende in dander commende metten eenen eynde teghen den steenwech ende metten anderen eynde tegen den watermoelen aldaer staende.*⁴³

Huurcontracten voor de molen vinden we vanaf deze periode in de archivalia van het klooster van Groot-Bijgaarden niet meer terug; misschien verhuurde het klooster van Dielegem nu (sinds 1524?) wel de molen?

Het archief van dit klooster is echter grotendeels verloren en vernietigd.

⁴² RA Leuven: kerkarchief 601/3 – 8164: Allerheiligen 1506 - Allerheiligen 1507 p. vii. Idem 1507/1508.

⁴³ RA Leuven: schepengriffie Wolvertem 8495 p.21v: dit zou er op kunnen wijzen dat hij terug opgebouwd was geworden want anders had men waarschijnlijk wel *verbernde muelen* geschreven. Door deze plaatsbeschrijving weten we ook dat de watermolen toen aan de rechterzijde van de beek stond, juist zoals ook kaart A uit het kaartboek van Mottaer van 1714-1717 hem weergeeft. In de periode 1540-1550 heerste alom

26.08.1524

RA Leuven: kerkarchief 601/3: abdij Groot-Bijgaarden 8148 en 8149, cijnsboeken resp. p. 42 & 44v.

In dit cijnsboek uit 1647 vinden we het bewijs dat het klooster van Dielegem wel degelijk eigenaar was van de Baggemolen:

...Clooster van Dilegem geeft jaerel(yckx) te cheyns volgens den accoorde daer van zynde dathen 26 08 1524 XV pen(ningen) groote Brabants bepandt op hunnen watermolen ende vyvers te Wolverthem; valet boven tgene (het) clooster van Beygaerden placht te geven: V st.

Schijnbaar was deze cijns jaren niet betaald geworden/

...is verachttert van veel jaeren...

Van 1642 tot 1683 is dan opnieuw betaald geworden door *den heere proviseur* van Bouckhout en daarna door de drossaard (Wouters) van Imde tot 1716.

Ondertussen was omtrent 1700 de prins de la Tour & Tassis eigenaar geworden van de molen en zal drossaard Wouters in naam van de prins betalen.

De tekst uit een vroeger cijnsboek⁴⁴ geeft nog meer verheldering:

...het clooster van Dielegem geeft des jaers by apontement in date 16 augusti 1524 berustende int vs. clooster boven den cheyns die het clooster van bygaerden hunliden plach te geven en by accorde geressepieert ende boven dyen re..... ons eerffeleeck XV penn. groote brabant en II st. lovens bepandt op hennen waetermoelen ende vivers te Wolverthem ..... V st.

Nog een cijnsboek vroeger (1612)/⁴⁵

....Item het closter van dielighem des jaers by appuntemente booven den chyns die den closter van byegaerden hun lieden is gheldende ende dat het closter van dielighem jaerlycx al noch moet op leggen een somme van vyff stuyvers

wanorde op alle gebied in de abdij van Dielegem. Een andere moeilijke periode voor de abdij brak aan toen ze in 1578 werd verwoest door de Calvinisten die alle bewoners ervan verjoegen. Slechts in 1585 kwam de abt terug en besliste een deel van de abdiigoederen te verkopen om de herstellingen te kunnen betalen

⁴⁴ RA Leuven: kerkarchief 601/3: Groot-Bijgaarden 8147 p.46.

⁴⁵ RA Leuven: kerkarchief 601/3: Groot-Bijgaarden 8146 p.29 (cijnsboek 1612-1644).

soe dat die vs. vyeff stuyevers zyen altyet ghepassert ende de rendanten niet ontfanghen van den [?] prelaet vande abdye van Dielighem settet den jaere 1612 ende soe dint diet voor memorie ende de vs. somme ander mal op den rendant reckeninghe te corten soe bringhe ick voor rekeninghe de vs. jaeren de welcke beloopende xxvii jaeren alle jaeren vyff stuyvers belopt een somme van ses rinsgulden ende xv st soe compt al hier voor uitgaven desen vs. chyens duer dieen niet crychbaer soe voor ontfang uitgaven de vs. somme van vz ---- memorie

Wanneer we nu in de oorspronkelijke rekeningen 1524/1525 gaan kijken ⁴⁶ vinden we onder het kapittel ' uitgaven voor afslag in kapuinen dat er een liquidatie van wederzijdse cijzen is gebeurd:

...item es by mevrouwen quitgescouwen den clooster van dyeleghem van guedens tyde LXXV des proests X jaeren kerstmisse 1524 inclus tsjaers V cap. van eercheyens onder wolverthem ... mits dat den cheyns by mevrouwen by apointemente verandert is dat dye van dyeleghem van nu voirtane mate geven en selen tsjaers XV d. gr. br. ende dit om dat wy de gronden daer op wy pretendeerden den cheyns niet vinden en consten ... ende dat wy oick den clooster van dyeleghem tsjaers gaven cleynen cheyns...

...aldus dat die van dyeleghem zijn afgegaen ende ons quitgescouwen den cheyns die wy hen tsjaers gaven ende hier af verleent brieven bezeeghelt van mynen heer den prelaet ende den convente van dyeleghem...

...alles hier...

...hondert XXV cap. cap. ende van

04.12.1540

RA Leuven: kerkarchief 601/3: abdij Groot-Bijgaarden 8111 p. 47.

Geert van Campenhout, zoon van hogergenoemde Daneel en koster van Wolvertem, huurt opnieuw

⁴⁶ RA Leuven: kerkarchief 601/3: Groot-Bijgaarden 8167 p. 43v = Allerheiligen 1524 - Allerheiligen 1525.

⁴⁷ RA Leuven: kerkarchief 601/3: Groot-Bijgaarden 8252 p. 7v.

⁴⁸ RA Leuven: kerkarchief 601/3: Groot-Bijgaarden 7829 p. 19: manuaal van inkomsten, 2de jaar van 9. In 1604 ook meyer van t' clooster genoemd wat waarschijnlijk wil zeggen dat hij meier van het cijnsstof van de abdij van

voor 12 jaar een meers geheten den vijvermeers met de dammen en met zeker weideken daar tegenover gelegen aan de beek en de bruggendries, voor 20 schellingen per jaar.

Hij dient eveneens de rentmeester van Overzenne een cijns te betalen voor deze goederen en voor het water van de Molenbeek.

Verder komen dezelfde voorwaarden terug die ook zijn vader diende na te leven maar Geert mocht onderverhuren aan zijn zoon Laurentius zonder toestemming van Mevrouw (de abdis) of van de proost.

Een veronderstelling is dat op dat moment de watermolen nog steeds in puin lag en alleen de gronden errond (vijvermeers, dammen en euselen) verhuurd werden.

Daarna nam op 23.01.1550 **Willem Maetens**, zoon van Jan deze pacht over voor 12 jaar aan 16 stuivers per jaar op dezelfde voorwaarden behalve dat hij Geert van Campenhout en zijn huisvrouw

sal laten ghenieten dese pachinghe alzoelanghe eent van hen beyde leven sal.

Waarschijnlijk was hij lakenwever want wanneer de rentemeester bij Willem thuis komt ontvangen betaalt deze anno 1560 met laken.

Anno 1578 zal hij voor deze vijvermeers reeds 4 Rg 10 st dienen te betalen.⁴⁷

Uit andere archivalia zal blijken dat de molen zelf werd uitgebaat door Joos van Moere die waarschijnlijk was getrouwd met Laurentia Thielemans (cit. 1550).

Na Willem komt **Jan van Roo**, meier van het laathof van Groot-Bijgaarden te Wolvertem.

Vanaf 1586 heeft hij een pachttermijn van negen jaar aangegaan

...van eenen (de) vyvermeersche metten damme ende weycke ... ⁴⁸

Hij betaalt echter maar tot 1589 en van dan af niets meer en de rekeningen bleven open en onbetaald *in memorie* staan. ⁴⁹

Groot-Bijgaarden was. Maar alhoewel hij meier was vinden we van hem dikwijls onbetaalde rekeningen.

⁴⁹ RA Leuven: kerkarchief 601/3: Groot-Bijgaarden 8184 p. xv en 8185, de rekeningen van 1606 tot 1612 p. 11v, 23 en 12v noteren dat Jan van Roo, meier van het godshuis geweest zijnde, insolvent is en verschillende crediteuren hadden zijn goederen doen verkopen, behalve het gene waar hij wettelijk recht op had; het klooster zou de goederen nu zelf gebruiken, had twee

1559 - 1560

RA Vorst: kerkarchief abdij Dielegem 6968, sine pagina.

ARA Brussel: Rekenkamer 44926 p. 82.

Onder het hoofdstuk *Wolverthem* vinden we in het archief van de abdij van Dielegem de volgende zinsnede die misschien als plaatsbepaling kan doorgaan:

...Jois van moere ... van onssen muelen boven den slete⁵⁰... 5 mudde rox

en in de rekenkamer werpt het cijnsboek van de rentmeester van Overzenne ook enig licht op de molen met zijn omgeving want hiervoor diende aan de hertog een cijns betaald te worden

...dabdye van dieligem vander beken aen den moelen viver ende van een(der) scuddeberde ende van houwen en(de) setten neven den viver ende de strate huer wydde, te betalen folio LIIII 3 d. lovens...

Wanneer we nu in het voorgaande cijnsboek van de rekenkamer (44920) van omtrent 1500 op deze p. LIIII gaan kijken, dan lezen we hier:

Wouter vand(er) smessen (met daarboven geschreven⁵¹ Tcloester van grooten bygaerden) van eender arcken om dwater te schutten tsynen gerieve sonder yemant schade te doene om dmoeleken te wateren ..... iii d.

Dese arcke soe dinfor(ma)tie spreect is gelegen aenden bogaerts berch te wolverthem aende moelenbeke nu toebehoeren(de) den goidshuys van grooten bygaerden / hier voe(re) es tselve goet tonderpande gesedt

Ik denk dat na de brand in de watermolen het klooster van Groot-Bijgaarden een nieuwe molen aan de Bogaardsberg heeft opgericht en de

runderen kunnen recupereren (30 Rg) maar had ook een deurwaarder en een officier dienen aan te stellen; in totaal stond hij nog voor 198 Rg. 15 st. in het krijt bij de abdis. Verder willen we nog vermelden dat Bartelomeus van der Belen en Daneel van Campenhout toen gezworen erflaten van het klooster van Groot-Bijgaarden waren.

⁵⁰ Als met *slete* slee wordt bedoeld dan betekent dit een glibberige plaats; maar we vinden ook *het gemael ofte slete* wat betekent het graan dat gemaald diende te worden. *Sleetbort* is een gat in een dijk ontstaan door uitschuring waardoor een natuurlijke aftakking is ontstaan waarbij een deel der beek een vijver voorziet van water om de watermolen in droge tijden aan te kunnen drijven.

⁵¹ Op een later tijdstip bijgeschreven.

verbrande Baggemolen aan de abdij van Dielegem heeft gelaten.

Hoe de molen tot Filips IV van Spanje is gekomen hebben we nog niet achterhaald ⁵² maar vanaf 1557 begon deze, na toestemming van de Staten van Brabant, zijn heerlijke rechten op zijn domeinen in Brabant te verkopen en te verpanden omdat men door de oorlogen met Frankrijk vreesde voor een staatsbankroet.

Wolvertem komt zo aan Hendrik, baron van Merode, van Petersheim,...

Een latere erfgenaam, Lodewijk Frans Verreycken, doet verhef van het leen en verwierf op 18.07.1630 de heerlijkheid Wolvertem die vóór hem met alle bijhorende rechten (waaronder het windrecht) in pand was gegeven aan Hendrik van Merode.

Hij mocht zich van deze goederen ontdoen of verkopen maar mocht ze niet overlaten aan een instelling van de *dode hand*. Op 11.03.1645 kwam de heerlijkheid echter voorgoed in bezit van de Verreyckens. ⁵³

1562

RA Vorst: kerk archief Dielegem 6968 p. 17v e.v.

Oude Brabantse Geslachten Van Bever door Jan Lindemans: nummer 12 p. 41.

Dit cijnsboek van het klooster van Dielegem lopend van Bamis 1560 tot Bamis 1561vermeld dat **Joos van Moere** nu zijn elfde van twaalf pachtjaren ingaat ⁵⁴en dat het klooster

van onssen muelen boven de slete 5 mudden rox, 1 mudde evene, 1 mudde terwe ende te Kerstmisse een braadviggen

krijgt.

⁵² Een denkpiste is dat de kloosters een deel van hun goederen dienden te verkopen ten gevolge van de hun opgelegde *contributiën* nodig om de voortdurende oorlogen van Filips II te kunnen financieren.

⁵³ Geschiedenis van Wolvertem door 't Kint en Verhasselt p. 136-137. Het was in die tijden doodgewone zaak dat goederen werden verpand, dat deze pandgeving terug werd ingelost, opnieuw verpand werden, enz... tot ze tenslotte verkocht werden. Aangezien er pand was gegeven dienden aan de Rekenkamer van Brabant geen rekeningen ter controle voorgelegd te worden. Wel vonden we voor die periode de rekeningen van de Heer Verreycken terug in de schepengriffie van Wolvertem.

⁵⁴ Hij zou dus reeds gepacht hebben vanaf 1550 of misschien nog een termijn vroeger, dus vanaf 1538.

In geld zal er voor dezelfde molen jaarlijks nog 7 rijnsgulden betaald dienen te worden. En nog 3 veertelen tarwe sinds 1549.

In de marge staat dan dat het contract voor opnieuw 12 jaar hernomen wordt door Joos van Moere en zijn schoonzoon Jan van Bever en waarvoor een eerste betaling met Sint Andries 1561 zal dienen te gebeuren.

En Lindemans schrijft: "...**Jan van Bevere**, mulder op den molen van Dielegem, te Wolvertem, 1562; x ... Van der Moere, dochter Joos, mulder aldaar."

10.02.1612

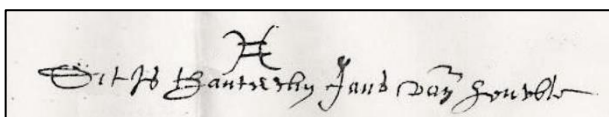
Archief Ascania: kerkarchief van Welle.

Uit deze huurcedulle leren we dat de prelaat van Dielegem anno 1608 de watermolen van Wolvertem

| ...metten vyveren, dammen ende erffne...

verhuurde en uitgaf in pacht aan molenaar **Jan van den Houwte**⁵⁵ voor een periode van 21 jaar ingaande te half maart voor de som van 31 Rg per jaar.

De molenaar samen met de molenslager Joos van den Driessche en de timmerlieden Paulus Verhasselt met zijn zoon ondertekenden deze akte.

Er werd overeengekomen dat de huizen die op dat ogenblik aan de molen stonden en al het molenwerk dat op 01.04.1608 geschat werd door de molenslager en de timmerlieden, als volgt werd verdeeld: 108 Rg voor de huizen; 48 Rg voor het binnenwiel en het buitenwiel; 10 Rg voor de waterstoel; 8 Rg voor een deel van de goot met drie slechte stansoenen; 32 Rg voor het steenbed met twee stijlen, twee scheren en een steenplank; 210 Rg voor de hals met het molenijzer; verder is er nog sprake van de as met drie ijzeren banden met een

⁵⁵ Overleden te Imde in 1625. Van wie Jan den Jongen (+Imde 1629) genoemd Hans (x Cornelia Peeters), Nicolaas (x Elisabeth Verbelen), Catelijne (x Frans de Greve) en Josyne (x Bernardus Segers xx Frans de Moor). Jan hertrouwde met Maria Rommens (+Imde 1624). Interessante deling voor de vier kinderen op 01.10.1616 waaruit blijkt dat de van den Houte's er warmpjes inzaten. Zie ook KA 8497: laathof Groot-Bijgaarden.

tapgoot en van twee ijzeren banden aan het spillegeloopt zonder molenstenen: hiervoor wordt geen prijs opgegeven.

Indien de taxatie bij het einde van de bail meer bedraagt dan nu geschat werd dan zal de prelaat het verschil moeten opleggen.

Verder werd bepaald dat de molenaar niet mocht onderverhuren; dat hij de vijvers, beemden en weiden diende te kuisen; de beken en waterlopen diende te ruimen, de straten diende te maken en onderhouden zonder hiervoor evenwel vermindering van zijn pacht prijs te bekomen; hij mocht ook niet verder houwen noch trunken dan volgens het hak- en houwmesrecht.

Een tweede dokument uit dit archief is de schatting die op het eind van de huurperiode werd gedaan, dus op 20.06.1627:

| ...van den corenmolen tot wolvertem heetende
| den bachmolen...

voor al het roerend en onroerend houtwerk buiten en binnen, te weten: één buitenrad, één binnenrad, de molenboom, gans het steenbed met twee stijlen en steenbedplanken, scheren en vondels met de lichtboom, twee gestel gelopen, het geheel goed met heien en stijlen, den buitenstoel, twee peulens, de winde met kabels en zelen en een camandelzeel met twee strijkhouters, het ringhout met de kuip en tremel en treuchel met zijn toebehoren, twee arken boven de molen.

De som van alles beloopt 245 Rg 12 st.

De akte wordt ondertekend door Jan Roelants en Cornelis van den Damme, molenslagers en gezworen schatters. Daaronder werd nog genoteerd dat de looper 10 duim $\frac{3}{4}$ dik werd bevonden en de ligger 8 duim $\frac{2}{4}$.

In het archief van het klooster van Groot-Bijgaarden vinden we echter dat Jan reeds *molder tot Wolverthem* wordt genoemd in 1591. De abdis verhuurt hem in dat jaar uit een stuk van 5 bunder eussel, waaruit hij reeds 11 dw. had gekocht, 2 b 1 d genoemd het Bergeussel dat tevoren gehuurd werd door Catharina van der Schueren.⁵⁶

⁵⁶ RA Leuven: kerkarchief 8113 p. xv dd. 17.05.1591: hoewel in de hoofding van dit contract *molder tot wolverthem* wordt geschreven, werd in een latere periode *wolverthem* doorstreept en in een ander geschrift werdernaast *Ympde* geschreven. Hieruit kunnen we concluderen en verdere bronnen bevestigen het, dat Jan eerst molenaar was geweest te Wolvertem voor hij de molen van Imde overnam.

1612 - 1644

RA Leuven: kerkarchief 601/3: Groot-Bijgaarden 8145 & 8146 – ontvangstregister 8146 van cijns p. 8v en 12.

In deze archiefstukken wordt de plaats aangegeven van een watermolen op de Molenbeek:

...deen syede den Wolff ter tweeder de dyck straete oover inde den waeter mollen ende voor aenden steenwech...

Een nadere plaatsbepaling vinden we anno 1647:

...den nobelshoff aen de steene brugge ende lancx die molenbeke, voor aen sheeren straete stuyckende tegens den watermolen...

en in 1650:

...d'nobelshoff paelende 1. aen de steene brugge 2.lancx de molenbeek 3.jan berlis 4.stuyckende teghen den watermoelen.⁵⁷

In 1668 wordt door Jan de Prost en zijn vrouw Barbara van de Velde het Nobelshof, 1 dw groot, verkocht aan de heer Verreycken, baron van Imde (later prins de la Tour & Tassis) en als paalgenoten worden nu opgegeven:

- (1) voor aenden steenwech;
- (2) Marcus de Gronckel;
- (3) 3.Robert Herbosch en den ontfangere (Verreycken); en,
- (4) de Molenbeek met de goederen van Guillielmus Troch (den Wolf) en de goederen des kloosters van Dielegem.

Dit maar om nog eens aan te tonen dat de molen oorspronkelijk langs de zuidzijde (rechteroever) van de beek moet gelegen hebben.

1647 - 1650

RA Leuven: kerkarchief 601/3: Groot-Bijgaarden 8148 – cijnsregister p. 31.

RA Leuven: schepengriffie Wolvertem 8500/1, s.p.-cijnschhof der abdis van Groot-Bijgaarden.

In dit ongepagineerde *denombrementen* (boeck) *raeckende de vrouwe abdisse van grooten Bygaerden* worden we verschillende keren ingelicht over de plaats van deze watermolen.

⁵⁷ RA Leuven: kerkarchief 8148 p. 3 en schepengriffie 8495 p. 21v; 8500/1 p. 1v.

Een eerste keer wanneer er sprake is van een cijns betaald door de weduwe Gillis van de Velde voor d' Nobelshof (zie hoger).

Een tweede keer wordt cijns ingeschreven voor de

hoffstadt van Lieven de Boeck commende

1. aen den steenwech,
2. de erfg. Antoon van Humbeek,
3. de dyckstraete en
4. teghen den watermoelen toebehooren(de) het Clooster van Dielegem

En nog een derde maal waar er sprake is van het huis genaamd

den Wolff met eender syden voor aen den Steenwech 2.3 ... ende met eenen eynde aende Baggemolen.

En verder nog uit het kerkarchief anno 1626 ⁵⁸:

...de hoeffstede geheeten den wolf metter eender zyden jan de prost aende molenbeck over eynde **de baggemolen** ende danner zyde catharina versmissen ende voer aenden steenwech...

12.06.1673

Archief Aartsbisdom Mechelen: bundel Meuzegem.

We vonden hierin een geschrift volgens hetwelke Charles Verreycken, baron van Imde en Audiencier enerzijds en de prelaat van Dielegem anderzijds in de Raad van Brabant enkele processen en geschillen hadden lopen.

Er werden zeven geschillen aangehaald waarvan alleen het laatste ons interesseert. Het heeft betrekking op de verkoop van de molen met zijn appendentiën en dependentiën, verkoop die is aangegaan volgens contract maar onder voorbehoud van navolging der condities.

Deze worden als volgt omschreven: de baron zal moeten opleggen en betalen het verschil dat nog rest tussen de verkoopprijs en de taxatie van de molen; hij dient akkoord te gaan met de grootte der goederen volgens de gedane metingen; daarenboven dient hij binnen het jaar nog eens 1.000 gulden aan het klooster te geven; verder moet hij binnen de zes maanden aan het klooster

behoorelycke brieven soo van Octroye als Amortisatie

ten opzichte van de molen met zijn appendentiën- en dependentiën bezorgen.

⁵⁸ RA Leuven: 8147 p. 13

Op 19.06.1673 volgt de aanvaarding van hogergenoemde uitzetting door de prior, subprior, provisor en de anderen *heeren conventualen* van het godshuis van Dielegem.

15.02.1682

RA Vorst: notariaat 12: notaris Louis Verbist uit Brussel.

Judocus de Cocq, rentmeester en administrator van de goederen van Margareta van Schoonhoven dictus d'Aerschot, barones van Imde verhuurt bij continuatie aan **Guillielmus Geens** (1648-1691)⁵⁹

...sekeren watermolen gen. de Bagge mette huysingen, stallinge, coolhoff, bempden ende landen daer aen gelegen gelyck hy denselven jegenwoordich is besittende metten vyvere daer aen dependerende die hy voor desen nyet en placht te hebben...

Hij huurt terzelfdertijd nog een oud bunder aan de Linde van Wolvertem en ½ dagwand op de Molenberg. Alles voor zes jaar ingaande te half maart 1682 tegen 235 gulden per jaar.

Onder de akte zet Guillielmus een stuntelig kruisje. De condities waarop zouden verhuurd worden waren de volgende:

- de huurder kon na drie jaar zijn contract beëindigen mits drie weken voor deze vervalddag te verwittigen;
- er diende precieze betaling te gebeuren op straffe van contractbreuk;
- de huurder betaalt alle dorpslasten en zettingen en zal de riolen, waterlopen en straten onderhouden;
- hij dient te mesten en labeuren volgens het landrecht;
- na zes jaar heeft hij recht op de trunk volgens het houwmesrecht;
- -hij mag niet onderverhuren tenzij met toelating van de verhuurder.

⁵⁹ Hij werd geboren te Wemmel op 08.12.1648 van Michel en Anna de Hilt, hij huwde te Haren (Heembeek) op 18.01.1672 met Maria Timmermans en kreeg met haar te Wolvertem twee kinderen: Frans °1675 en Judocus °1682. Maria, °Haren op 28.02.1647 was de dochter van Christianus en Digna Peeters. Ze stierf te Grimbergen op 15.04.1686. Hij te Grimbergen (Oyenbrugge, molenaar) op 09.04.1691.

⁶⁰ RA Leuven: SG Wolvertem 7759 p. 454: hernieuwing van een akte van pandlegging door heer Charles baron Verreycken dd. 14.08.1688 toen hij bij Franciscus Jolly

Vermits hij zijn huurcontract opnieuw met zes jaar verlengde en vermits zijn eerste kind reeds in 1675 te Wolvertem werd geboren, mogen we aannemen dat hij vanaf omtrent 1675 de watermolen pachtte.

Nadat hun pachtcontract te half maart 1688 was geëindigd, verhuisde *Lommen* zoals hij voorzeker in de omgang werd genoemd, samen met zijn vrouw en kinderen naar de Oyenbruggemolen te Grimbergen.

Hierna huurde de **weduwe Jan de Hertogh** (1627-1685), geboren Adriana van Asbroeck (...-1691), die samen met haar zoon ook de watermolen van Imde pachtte, de Baggemolen⁶⁰ waarschijnlijk met een contract van drie jaar.

31.12.1692

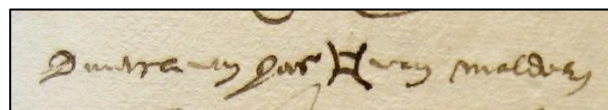
RA Leuven: Schepengriffie van Wolvertem 9140, ongepagineerd.

Deze bundel bevat het

maenboeck van thoofgeldt der parochie Wolverthem.

Alle inwoners passeren de revue en zodoende kennen we hieruit ook de molenaar met zijn gezin, namelijk **joos van malderen**⁶¹,

molder met syn vrouwe een dochter dienende voor meysen eenen sone gebreckelijck hebbende maer eenen arm twee coyen een calff...

Merk op dat het merkteken dat als handtekening geldt, typisch is voor de molenaars: het is het teken van een molenijzer (de *rijn*).

en Margareta Vanderhaegen een lening van 8.000 gulden opnam. Waarschijnlijk was Adriana van Asbroeck de zuster van Lanceloot van Asbroeck, molenaar te Imde.

⁶¹ Judocus kwam uit Merchtem en was sinds 06.04.1680 weduwnaar met zes kinderen van Catharina van Wemmel (1641-1680); op 24.08 van datzelfde jaar hertrouwde hij te Merchtem met Elisabeth Aelbrechts (...-1723) met wie hij nog acht kinderen bekwam, van wie er zeven te Wolvertem werden geboren. Ze kwamen op de molen omtrent 1686.

06.11.1699

RA Vorst: notariaat 2782/1: notaris Rousseau Senior uit Brussel.

Volgens deze akte verhuurt Joan Wouters, rentmeester van hare excellentie vrouwe douarière de Boussu, prinses van Chimay, barones van Imde, etc. aan **Joos van Malderen** (....-1727), molenaar, voor een nieuwe termijn van negen jaren, weliswaar alle drie jaar opzegbaar voor beide partijen en ingaande met half maart 1699, voor 190 gulden

| ...sekeren watermolen geheten den baggemolen, met den vyver, weyden ende twee stucken land gelegen onder Wolverthem...

De pachter diende ermee akkoord te gaan dat de twee stukken hem bloot waren overgelaten en hij zou ze op het eind van zijn termijn ook bloot moeten overlaten aan de volgende pachter.

Verder diende hij zich te schikken naar de condities die gespecificeerd stonden in een vroeger contract opgemaakt voor notaris Boynants uit Mechelen dd. 19.02.1691.

Zijn borgen om de gedeeltelijke achterstand van voorgaande pacht prijs te garanderen waren zijn broer Jan van Malderen voor 250 gulden en zijn beide zwagers Peeter Olberechts en Edward de Bleser, ieder voor 125 gulden.

18.01, 25.01 & 19.02.1700

RA Leuven: Schepengriffie Wolvertem 7760 p. 287v
RA Vorst: Leenhof van Brabant: register 160 p. 59 en 380 p. 28.

De Verreyckens, heren van Wolvertem, Rossem, Imde en Meuzegem, verkopen hun bezittingen te Wolvertem aan Prins Eugeen Alexander de la Tour & Tassis uit Regensburg die hierdoor de nieuwe heer van de baronie Imde en de heerlijkheid van Wolvertem, Rossem en Meuzegem werd.

Het was Charles Louis d' Alsace, de oudste zoon en opvolger van Charles Louis d' Alsace, graaf van Boussu en prins van Chimay getrouwd met Anna

⁶² Die in bezit ervan was gesteld op 09.08.1681: Leenhof van Brabant 378 p. 49.

⁶³ Reeds weduwe met acht kinderen uit haar eerste huwelijk (Meuzegem 28.08.1678) met Jeroen de Hertogh; uit haar tweede huwelijk (Wolvertem 03.02.1691) met David de Vinck (+ 03.04.1692) behield

Louisa Verreycken, die met een volmacht van deze laatste, zijn moeder,⁶² komt te verklaren dat hij de baronie van Imde en de heerlijkheid van Wolvertem, Rossem en Meuzegem met al wat erbij hoort zoals een lusthuis, molens, brouwerij, huizen,... voor 230.800 gulden verkoopt aan Cornelis Zegers, griffier te Brussel die fungeerde als tussenpersoon voor Prins Eugeen Alexander de la Tour & Tassis.

Bij het beschrijf vinden we

| ...item eenen watermolen gen. de Bagge geleghen tot Wolverthem metten hoff, schuere, stallinghen ende partyekens landts ende bempt in hueringhe by **Joos van Malderen** voor de somme van 190 guldens s' jaers ....

28.04.1706

RA Leuven: Notariaat Vlaams Brabant 3720/2: notaris D.L. van den Driessche uit Londerzeel.

Jan Vleerackers gehuwd te Wolvertem op 23 04 1698 met Ludovica De Meye,⁶³

| tegenwoordigh woonende op den wintmolen, pachtte volgens dit contract twee molens namelijk de windmolen en

| ...de watermolen gen. de Bagge mette landen ende weyden daertoegevoeght mitsgaders oock den coolhof huysinge stallinge ende schuere daeraen liggende...

van drossaard Jan Wouters, rentmeester van de baronie van Imde voor een termijn van 6 jaar waarvan de huur was ingegaan te half maart 1706.

Voor de windmolen moest hij 330 gulden betalen en voor de watermolen 220 gulden.

Hierna worden de condities van verhuur opgesteld waarvan we onthouden dat het draaiend werk van de watermolen getaxeerd werd op 250 gulden en de steen 12 en een kwart duim dik was; de vijver aan de watermolen was op dat ogenblik vervuild en diende door de verhuurder te worden geruimd maar de huurder moest op zijn kosten met zijn paarden de aarde uitvoeren.

ze geen kinderen; uit haar derde huwelijk (Wolvertem 05.11.1692) met Adriaan Schaerlaecken (+ 26.05.1697), bekam ze twee kinderen. In hun leven waren ze allen molenaars geweest op de windmolen van Wolvertem. Jan Vleerackers (1667-....) was waarschijnlijk de zoon van Adriaan en Catharina Cloots uit Humbeek.

Verdere condities waren dat de dorpslasten zoals beden, subsidies, xx^{ste} penningen, contributien, extraordinaris lasten, enz. gedragen zouden worden door de huurder, dat het draaiende en roerende werk samen met de molensteen en het ijzerwerk eigendom van de huurder is en geschat zal worden

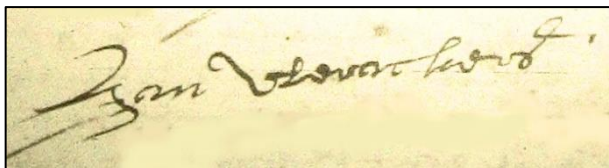
Hij mag de molen niet onderverhuren, de straten, riolen, bermen en heimen dient hij te onderhouden, hij zal gedogen dat de molen voor reparatiewerken mag stilgelegd worden maar niet meer dan veertien dagen.

Ook dat hij de huizen, schuur en stallen dient te onderhouden, maar geen reparaties mag doen zonder toestemming van de verhuurder.

Hij krijgt geen zeggenschap heeft over de opgaande bomen maar wel het genot van de houtwas volgens het houwmesrecht.

Hij moet ook zorgen dat hij sluizen op gepaste tijd open en toe gedraaid worden en dat bij vloedwater de sluizen goed gestopt dienen te worden.

Joos van Malderen was de afgaande pachter en had de gronden braak laten liggen zodat de nieuwe huurder geen overname moest betalen want de eigenaar had alles zelf terug in goede staat gesteld. De betaling van de huurgelden diende elke drie maand te gebeuren ten huize van de verhuurder. Jan tekende de akte met zijn naam, zijn vrouw met een kruisje.

In een akte uit 1715 wordt Jan Vleerackers niet meer als molenaar betiteld; wel vermeld men dat hij nog een lening van 300 gulden plus de achterstal moest terugbetalen aan sieur Joan Driessens, *meester apothecaris* uit Brussel.

⁶⁴ RA Vorst: notariaat 2792 akte 21 van Nicolaes Rousseau Junior.

⁶⁵ Volgens het overlijdensregister van Wolvertem stierf hij op 88-jarige ouderdom op 21.12.1774 - *molitor, natus fuit in temsse*, waar hij geboren werd op 28.03.1689 als zoon van Petrus en Catharina van Borsele. Zijn vrouw Catharina, geboren te Brussegem op 10.03.1679 was de dochter van Jan, meier van het laathof Oyenbrugge te Linthout en Anna de Cuyper, dochter van de pachter van

Hij had hiervoor 2 dw 40 r land op de Bogaardkouter te Meise bepand maar Martinus Verbelen, Laurentius de Hertogh en de notaris zelf betaalden Driessens respectievelijk 300 gulden, 50 gulden en 18 gulden terug.⁶⁴

1714 - 1717

ARA Brussel: Kaarten & Plannen 1171: kaart A nummer 18.

Wat op deze kaart onmiddellijk in het oog springt is het feit dat de watermolen getekend staat aan de overzijde van de plaats waar hij in 1748 stond. Het bewijs dat de molen ooit verplaatst is geweest vonden we tot hiertoe nog niet, maar in dit kaartboek van Wolvertem opgesteld door landmeter Martinus Mottaerts, kunnen we onder het nummer 18 vinden:

...Den selven heere Prince de la Tour et Tassis meulen & hoff, Oost Martinus Van Lint, west en zuyd syn selffs groot hondert tweentwintich roeden Jan de Boeck molder pachter ...

Gedurende de periode van de redactie van dit kaartboek huwde Jan op 18.05.1715 te Wolvertem met Catharina Jacobs (1679-1725).

Na haar dood zal hij omtrent 1728 hertrouwen met Martina Moyson, die te Wolvertem stierf op 22.10.1757.

Jan de Boeck (1689-1774)⁶⁵ baatte toen beide molens van Wolvertem uit.

Op 28, 29 en 31.05.1715 werden op verzoek van drossaard Wouters nieuwe *beleyden* (inspecties) gedaan van straten, beken en waterlopen.

Hierin vinden we ook *den muylder* vermeld die de beek omtrent zijn huis niet voldoende geruimd had⁶⁶:

...item den muylder ontrent syn huys de meulebeke niet geruympt...

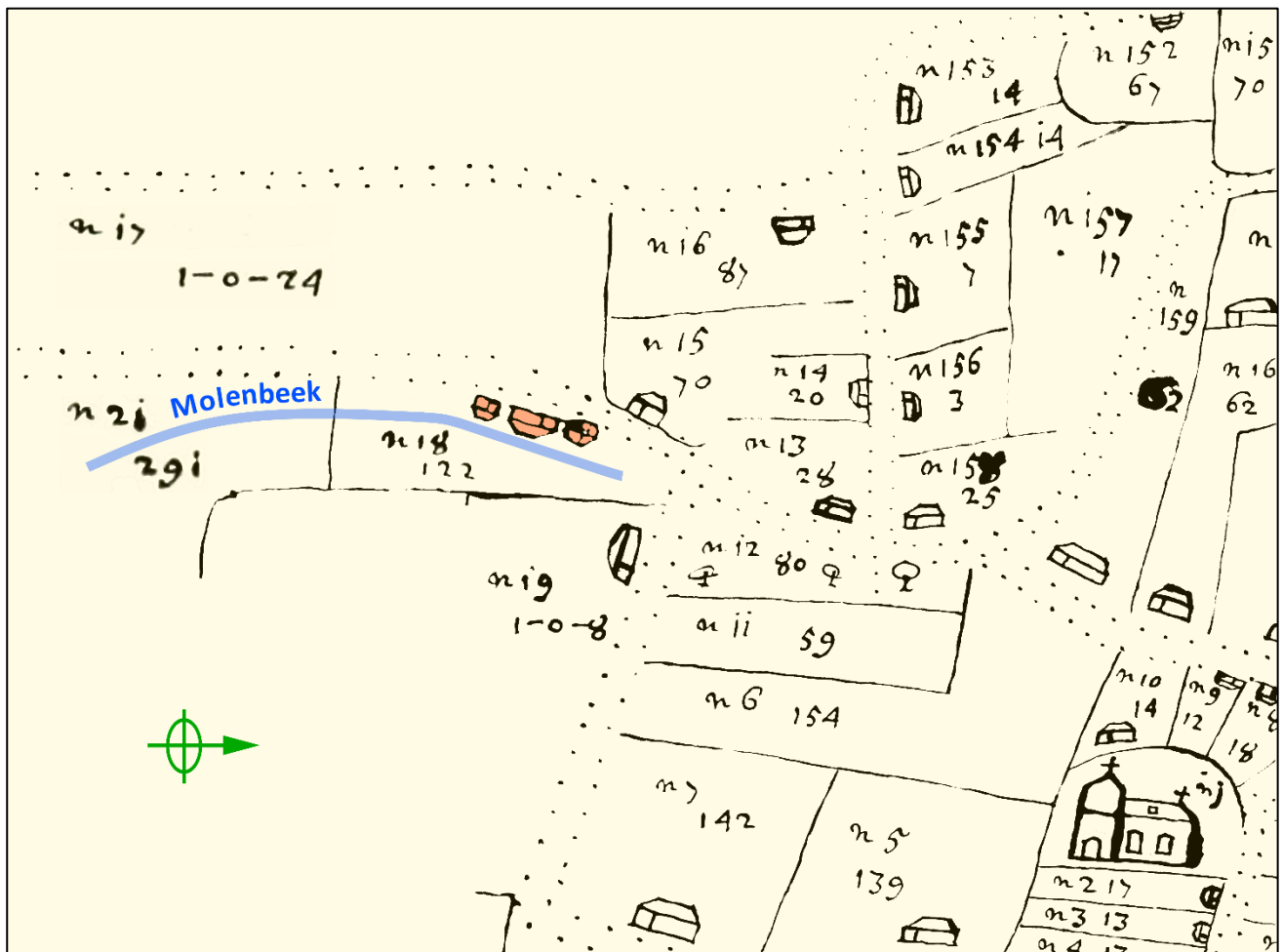
en verder:

*...item denselven aende meuleweyde die hy in huere heeft vanden muylder ...*⁶⁷

het Hof te Rode in Baasrode. Zij stierf te Wolvertem op 10.09.1725.

⁶⁶ Schepengriffie Wolvertem 9146, s.p.

⁶⁷ Schepengriffie Wolvertem 9146, ongepagineerd *beley boek* (inspectieboek) van de schouwingen die drossaard Wouters op 28, 29 en 31.05.1715 deed van de beken, waterlopen en wegen. *Denselven* slaat hier op Jan van Humbeeck!

Mottaerts 1717 (op basis van de kaart in het ARA).

Wanneer we de bedeboeken uit 1718-1719 en 1724-1725 er op naslaan, dan vinden we dat Jan alle belastingaanslagen mooi betaald heeft. Hij deed dus waarschijnlijk goede zaken.

Zijn bewerkt oppervlak bleef in deze periode steeds 2-3-55 land onder Wolvertem waarvoor hij 2 Rg 8 st 1 blank en voor zijn gemaal 2 Rg diende af te dragen.⁶⁸

1734

Schepengriffie Wolvertem 9073, ongepagineerd bedeboek.

Jan de Boeck (1689-1774), *molder*, wordt vermeld onder het *hertschap* van Wolvertem met 3-1-95 landerijen die hij bewerkt en waarop een aanslag van 2-13-3 wordt gevestigd.

27.09.1745

Schepengriffie Wolvertem 9049, ongepagineerde bundel.

We vinden in deze bundel van *taux ende settinghe* nog steeds onder de hoofding *hertschap Wolvertem* bij nummer 66 **Jan de Boeck**, *molder*, die bij zijn areaal van 3-1-95 nog 0-0-80 bos voegt; voor zijn nering over den molen dient hij 23-8-0 af te dragen. Verder komen we te weten dat hij toen drie koeien bezat.

Villaret 1745-1748 (bron: Geopunt Vlaanderen).

⁶⁸ SA Brussel: Pergameni, register 3449 en 3451.

1747

Schepengriffie Wolvertem 9140.
RA Vorst: Staten van Brabant, carton 397/2-48.

Betreft de *Generaele Impositie* op paarden, beesten, haardsteden en schouwen opgemaakt 23.09.1747.

De opneming hiervan werd gedaan door Jan Wijns in absentie van de drossaard maar geassisteerd door de schepenen, de griffier en de overheden die

...doen verstaen datter een amende op stont van thien pattacons voor de gene jet soude verswijgen ...

In deze belastingaanslag ⁶⁹ worden we wat meer gedetailleerd ingelicht over de gezinstoestand van Jan de Boeck:

Jan de Boeck molder & vrouw	18-0
Drye dochters	6-0
Eenen sone van 7 jaeren	0-0
Eenen knecht	2-0
Twee koyen	3-4
Een calff	0-12
Twee verckens	0-12
Een haert huerelinck	0-10
Voor thé	7-0
Samen	37-18

We vinden hem ook terug in een '*specificatie staat en declaratie van wagenvrachten, leveringen van hooi, stro en haver, opeisingen van guides en pioniers en verstrekking van logement voor het jaar 1748*', opgemaakt door de schepenen op 02.01.1749.

Terwijl de grote pachters wagenvrachten, leveringen en logement dienden te verstrekken had Jan alleen maar een inkwartiering te verwerken gekregen voor 7 man met 4 paarden gedurende één nacht en later nog eens voor 2 man met 2 paarden gedurende 40 dagen. ⁷⁰

In 1750 worden er onder zijn dak 5 communicanten en 2 koeien genoteerd. ⁷¹

⁶⁹ In tegenstelling tot de telling uit 1755 betreft dit geen echte volkstelling maar een telling met als doel belastingen te heffen op personen, op dieren, op bewerkte grondoppervlakte, op het bezit van schouwen en op het verbruik van thee. Daardoor werden alleen de namen vermeld van de mannen aangevuld met de vermelding of ze een vrouw hadden, van kinderen boven de zeven jaar,

1748

Jaar van een groot herstel of misschien van de verplaatsing naar de overkant (noordkant van de beek) getuige een ingemetselde steen in de gevel langs de beekkant.

In 1755 vinden we Jan ingeschreven staan op de molen met zijn vrouw, twee dochters, een zoon en een knecht. ⁷²

14.01.1751

RA Vorst: notariaat 4893 akte 5: De Kinder uit Brussel.

Het is een verhuurcontract tussen enerzijds C.H. Wouters, rentmeester van de goederen van prins de la Tour & Tassis en anderzijds Jan de Boeck en Martina Moysons voor 600 gulden voor de windmolen en de watermolen gen. de Bagge

...mette landen ende weyde daertoe gevoeght met oock den coolhoff, nieuwe huysinge, stallinge ende schuere daeraen liggende... ⁷³

De huur werd opgemaakt voor zes jaar; voor de windmolen ging de pacht in op 15.03.1750 aan 330 gulden en voor de watermolen met de *nieuwe huys(ing)e cum annexis* met Sint Jan 1750 aan 270 gulden, te betalen *van drye ter drye maenden precies* in handen van de heer verhuurder.

van knechten en meiden, van het aantal dieren en schouwen die men in eigendom had.

⁷⁰ Schepengriffie Wolvertem 7844, ongepagineerde bundel.

⁷¹ Schepengriffie Wolvertem 9052, ongepagineerd.

⁷² RA Vorst: Office Fiscal: microfilm 1386/32.

⁷³ Hieruit blijkt duidelijk dat de watermolen vernieuwd werd, getuige ook de steen met jaartal 1748.

Hierna volgen de voorwaarden van verhuur die grotendeels overeenstemmen met vroegere voorwaarden en die in latere contracten gedeeltelijk zullen terugkomen:

- de huurder zal op zijn kosten de daken en de vorsten van de huizingen, schuur, bakhuis en stallen onderhouden;
- hij zal alle belastingen van welke aard ook dienen te betalen;
- hij zal de riolen, beken, waterlopen en grachten onderhouden en de dammen, kanten en straten op zijn kosten indien nodig herstellen;
- het draaiend en roerend werk van de watermolen wordt getaxeerd op 250-16 en de stenen meten 12 ¼ duim; het draaiend en roerend werk van de windmolen is getaxeerd op 397 gulden en de steen van de achtermolen meet 11 ¼ duim tegen 12 gulden per duim en de steen van de voormolen meet 10 ¼ duim aan 9 gulden per duim, het roerend werk wordt geschat op 34 gulden 16 stuivers. Indien op het einde van zijn termijn de schatting van dit alles een vermeerdering in waarde aangeeft zal deze vermeerdering aan de afgaande huurder betaald worden en omgekeerd zal hij de vermindering in waarde aan de prins dienen te vergoeden;
- indien de verhuurder op zijn kosten reparaties aan de staande werken dient te laten uitvoeren mag de molen nooit langer dan 14 dagen stilgelegd worden;
- de pachter mag niet onderverhuren;
- hij zal de landen bij de watermolen behoorlijk dienen te bemesten en bewerken en de weide moet goed afgewaterd zijn terwijl de uitgeschoten aarde dient verspreid te worden;
- de huurder krijgt de trunk volgens het houwmesrecht maar heeft geen recht op de opgaande bomen.

Benevens Jan de Boeck tekenden als getuigen de pastoor C.L. Delcor en Jan van den Broeck.

⁷⁴ Schepengriffie Wolvertem 9474 en 9047: *settinghe* van 1762 tot 1784.

⁷⁵ Schepengriffie Wolvertem 9041: hertschap van Wolverthem.

⁷⁶ Schepengriffie Wolvertem 9054, ongepagineerde bundel. Het bezit van Jan de Boeck en Peeter Leemans is

1759

Schepengriffie Wolvertem 7853, ongepagineerd ⁷⁴

Betreft de *settinghe* voor de *xx^{ste} penningen* waarin we **Jan de Boeck** zien getaxeerd worden voor 3-1-95 ½ landerijen en 0-0-80 bos; hier vinden we echter dat hij voor de nering over de molens 44-6 ½ dient af te dragen.

Hij huurt dus de windmolen én de watermolen van Wolvertem.

Een laatste gegeven over deze oude molenaar, die men nu Jan Baptist noemt, vinden we anno 1773 in een aanslag voor het bezit van een hond. ⁷⁵

1777

Kaart der Oostenrijkse Nederlanden van graaf de Ferraris: deel Vilvoorde.

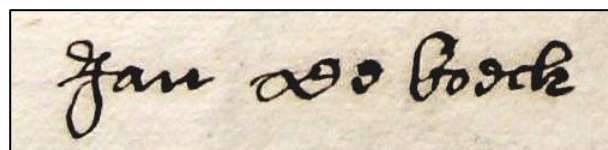
Schepengriffie Wolvertem 9047, ongepagineerde bundel.

Hierbij een detail uit de kaart van Ferraris van 1777 waarop links onder de drie gebouwen van de Baggemolen. **Jan de Boeck**, *meulder*, wordt getaxeerd op 1-3-31 landerijen, 1-2-64 weiden en voor de nering *over syne molens* 44-10-0.

Wanneer we de aanslagen van het jaar 1794 bekijken ⁷⁶ dan staat Jan hier ingeschreven voor 2-1-47 landerijen, 1-2-64 weiden en voor de nering over zijn molens met 56-0-0.

21.12.1779

RA Vorst: notariaat 8859 akte 60: notaris Nicolaas van Cauwelaert uit Brussel.

Jan de Boeck (1734-1789) ⁷⁷, zoon van Jan huurt van de prins de la Tour & Tassis

terug te vinden in de schepengriffie Wolvertem 9905 p. 65 en 73.

⁷⁷ Hij wordt te Wolvertem geboren onder de naam Joannes Judocus de Boeck op 28.11.1734. Het huurcontract is deels nog gebaseerd op een voorgaande contract uit 1751.

Ferraris 1777 (bron: Geopunt Vlaanderen).

...sekere coren wint molen ende watermolen gen. de Bagge onder Wolverthem met de landen en weyden daer aen toe gevoeght met den coolhoff nieuwe huysinge stallingen ende schuere daer aenliggende...

Hij was te Wolverthem op 27.05.1775 met Cecilia Henssens (1739-1791) getrouwd, een dochter van Nicolaas en Elisabeth Jacobs en bekwam met haar drie dochters.

Volgens dit contract werden in huur uitgegeven:

- (1) het erf waar de huizen, batimenten en de watermolen op stonden gelegen in twee partijen, genummerd volgens het kaartboek uit 1714-1717 met nummer 12, groot 80 roeden en met nummer 18, groot 1 dw 22 r;
- (2) de Paardenweide, nummer 17, groot 1-0-24;
- (3) een weide onder nummer 22, groot 2-40;
- (4) ongeveer 1 dagwand waar de windmolen op staat, genummerd 87;
- (5) een dagwand land aan de St. Laurentiuslinde, deels onder Meise, deels onder Brussegem;
- (6) een dagwand op de Lindenkouter;
- (7) land op de Molenberg, 1-34 groot, genummerd 111.

Voor de watermolen met zijn annexen ging het contract in te half maart 1779 aan 270 gulden; voor de windmolen met Sint Jansmis tegen 330 gulden per jaar, beide voor een termijn van zes jaren.

Er werden een tiental condities afgesproken waarop de molens zouden verhuurd worden:

- (1) de huurder zou zorgen voor het onderhoud der gebouwen en er zou eerstdaags een taxaat worden gedaan;
- (2) reparaties aan de annexen aan de beek waar de molens in vastgehecht zijn vielen ten laste van de prins;
- (3) de huurder mag niet onderverhuren;
- (4) hij mag geen jachthonden en geen windhonden houden;
- (5) alle belastingen van de gemeente en de staat, taksen, zettingen, enz. zijn ten laste van de huurder;
- (6) hij dient op zijn kosten de beken en riolen te ruimen en de straat te onderhouden;
- (7) het draaiend en roerend werk van de watermolen werd getaxeerd op 250-16 en de stenen meten 12 ¼ duim; het draaiend en roerend werk van de windmolen is getaxeerd op 397 gulden en de steen van de achtermolen meet 11 ¼ duim tegen 12 gulden per duim en de steen van de voormolen meet 10 ¼ duim aan 9 gulden per duim, het roerend werk wordt geschat op 34 gulden 16 stuivers. Indien op het einde van zijn termijn de schatting van dit alles een vermeerdering in

01 tot 05.12.1795

Notariaat Vlaams Brabant 16091/2 akten 68 tot 71: notaris Petrus Jacobus Van Gansen te Vilvoorde.

Vermits het oude molenaarskoppel De Boeck-Henssens was gestorven dienden de zaken te worden gescheiden tussen hun twee dochters Carolina Aldegonda en de nog minderjarige Joanna Catharina, die tot 30.11.1795 alle goederen en opbrengsten van de molens nog in gemeenschap hielden.⁷⁹

Een eerste akte is de kwitantie van voldoening om de lopende zaken te regelen.

Ze geeft een kort beschrijf van de familiebanden met opsomming van meerdere notarisakten ter staving van hun bezit.

Een twee akte regelt de openbare verkoop gehouden in de (water)molen ende voordere batimenten aldaer, van de roerende goederen, de beesten, huisraad, vruchten en gewassen.

Het is de pas getrouwde Peeter Leemans junior, bijgestaan door zijn vader Peeter senior, die voor zijn uitzet bijna alles inkoopt.⁸⁰

De derde akte regelt de scheiding van de goederen tussen de twee zusters.

Er was door enkele pachters uit Wolvertem en Ossel samen met de notaris op 05 en 14.11.1795 een schatting gedaan geweest van hun goederen, landen, renten, obligaties en het liggend geld.

In totaal kwam men op een bedrag van 13.300 gulden.

Het liggend geld was afkomstig uit de gemene kas der opbrengsten van de water- en windmolen die door beide zusters samen nog werden uitgebaat.

waarde aangeeft zal deze vermeerdering aan de afgaande huurder betaald worden en omgekeerd zal hij de vermindering in waarde aan de prins dienen te vergoeden;

- (8) indien door reparaties de molen dient stilgelegd te worden mag dit nooit langer dan 14 dagen duren;
- (9) indien door onachtzaamheid van de huurder de molen schade oploopt zal de huurder deze herstellen;
- (10) hij zal de pas herstelde brug over de beek dienen te onderhouden;
- (11) hij zal de landerijen goed dienen te bewerken en bemesten en hij heeft geen gezag over de opgaande bomen maar krijgt wel de trunk volgens het houwmesrecht.

Op 13 en 14.06.1783 gebeurde op verzoek van de drossaard door de burgemeester en schepenen van Wolvertem een visitatie van de wegen en van de molenbeek gelegen in de baronnie van Wolvertem.

Er wordt gesteld dat de in het beleyenboek genoteerde personen beboet zullen worden indien ze binnen de veertien dagen de vastgestelde mankementen niet hebben hersteld; bij verzuim hiervan zal op hun (dubbele) kosten deze herstelling worden gedaan.⁷⁸

Zo wordt *den molder van Wolverthem* geordonneerd om aan zijn goed aan den Doren de straat te effen en te verhogen.

Ook het straatje aan zijn watermolen moet er schabouwelijk hebben bijgelegen want de aangelanden dienden dit straatje te voorzien van het nodige hout en de overhangende houtwas af te kappen.

⁷⁸ Schepengriffie Wolvertem 9141 en 9146, ongepagineerd beleyboek.

⁷⁹ Misschien is in die periode Jan de Boeck, broer van Michel de Boeck (x Joanna Henssens, pachters op het Hof te Wilre) ad interim op de molen gekomen; we vinden hier alleszins vermeld in juli 1794: *Jan de Boeck molder tot wolverthem* voor inlevering van 18 suster koren en in januari 1795 voor levering van 4.950 pond tarwe: SG Wolvertem 9142 en 9145. Zeer interessante documenten om het bezit der familie Leemans te reconstrueren zijn de nalatenschap J. De Boeck-C.Henssens op 04.12.1795 verleden bij notaris Van Gansen uit Vilvoorde (RA Leuven: notariaat 16091/2

akte 70) en de akten van kaveling en deling voor de drie kinderen van Petrus Leemans - De Boeck voor notaris Kips uit Grimbergen op 19.04.1827: 36375 akten 70 en 71 en op 15.06.1835: 36391 akten 182 en 183.

⁸⁰ Twee koppels koeien 80 & 75 gulden; een rund 45 gulden; een ezel 31-10; een varken 62; al het houtwerk van de molen 17-5; een graanmolen 17; een builmolen 31-10; een hond 1-17; twee roeien en een borst aan de windmolen 42; een roei en een borst in het water 48; en verder de ganse uitzet van potten, pannen, borden, enz. De kooppenningen zullen worden betaald op de eerste zondag van oktober 1796 bij Jan Baptist de Roover uit de herberg Sint Maarten.

En voor de “kleine” geschiedenis:

De aanstelling van Pierre Leemans als de nieuwe maire, benoemd in 1807, had reacties van zijn tegenstanders opgeroepen.

Zo had onder andere de heer Hennault, rentmeester van prins de la Tour & Tassis zich op 12.08.1808 begeven naar het huis van de maire.

Vermits deze niet thuis was pakte hij dan maar diens vrouw aan en slingerde haar de grofste verwijten over haar man naar het hoofd; hij beschuldigde Leemans er van de prins voor meer dan 100.000 gulden bestolen te hebben, fulmineerde dat de benoeming van Leemans de ondergang van de prins zou betekenen en verder dat Leemans had gespot met de prefect en met de overheden.

Vervolgens greep hij de vrouw vast bij de arm en sleurde haar naar de beek, gaf haar een vuistslag en dreigde haar in de vijver te gooien.

Toen ze zich kon losrukken en vluchten rende hij haar achterna tot aan haar huis.

Hierop ging Caroline onmiddellijk, samen met enkele getuigen, klacht indienen bij de adjunct-maire en onderwijzer Pieter Eyckmans.

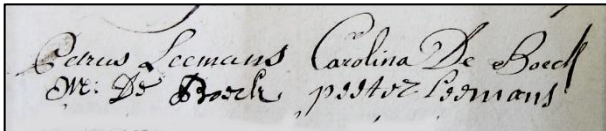
[Bron: Gemeentehuis Wolvertem: correspondentieboek van meier Leemans p. 4 - 6 en 31. We vinden in dit boek dat de meier reeds van in den beginne zijn klachten omtrent Hennault overmaakte aan de prefect van het departement.]

De vierde akte betreft het taxaat van het draaiend en roerend werk der beide molens.

Het werd gedaan door Henricus Van den Bossche en Franciscus De Ridder,

...beyde meester-molenmaekers ende schatters van hunnen stiele, innne gesetenen van Vilvoorde ende Assche...

De watermolen werd geschat op 493-05 (447-15) en de windmolen op 1356-05 (1401-15).

De opvolging werd zodoende verzekerd door hun dochter Carolina Aldegonde De Boeck (1778-1812) gehuwd te Wolvertem op 06 04 1795 met **Pierre Leemans junior** (1771-1813)⁸¹, die in deze akte aankomende molenaar wordt genoemd.

Ze trouwden met dispensatie wegens de besloten tijd, met dispensatie van twee bannen en wegens haar jonge leeftijd met toestemming van haar ouders en van het kerkelijk officie.

⁸¹ Tiendepachter, geboren te Wolvertem 12.06.1771, zoon van Petrus Leemans senior en Petronella Coppens. Hij stierf te Wolvertem op 16.05.1813 en de aangifte werd gedaan door de molenaars-gast J.B. Van Campenhout en door de knecht Louis Van Dectom. Catharina Aldegonda De Boeck werd geboren te Wolvertem op 13.11.1778.

⁸² Deze Joanna Catharina (x J.B. Puttemans) moet er warmpjes ingezeten hebben vermits ze voor notaris Heyvaert uit Grimbergen in haar testament dd. 21.07.1853 o.a. bepaalt dat haar neef Jan Ludovic

Hun eerste kind, Joanna Catharina werd geboren op 16 10 1796.

De bevolkingstelling van het jaar IV noteert voor de gemeente Wolvertem onder het nummer 97 en 98 Pierre Leemans, *meunier*, 25 ans en zijn vrouw Caroline De Boeck, 18 ans.

Samen met hen werden nog een knecht, Jef Van Caesbroeck en een meid Josine De Muylder ingeschreven. Zij waren respectievelijk op 01 en 02.05.1796 op de molen gekomen.

Ook haar in 1780 geboren zuster Joanna Catharina De Boeck ⁸², 15 jaar oud, werd als *pensionnaire* genoteerd, samen met nog een tweede knecht Egidius De Doncker.

Vermits er in de archivalia omtrent de windmolen nooit werd gesproken over enige huisvesting mogen we wel stellen dat dit gezin woonachtig was op de watermolen, wat uit latere archiefbronnen ook zal blijken.

Nog te vermelden is dat het Directoire op 19 Frimaire IV (10.12.1796) gedwongen leningen oplegde aan alle burgers die aanzien werden als zijnde welstellend.

Leemans, één van de twee overgebleven kinderen van haar zuster Caroline met Petrus Leemans, 54a 50 ca grond krijgt op het Coxhoofd en dat in de kerk van Wolvertem binnen de twee jaar na haar dood 500 gelezen missen dienden gedaan te worden plus jaarlijks nog een solemneel jaargetijde met zang en orgelspel. Ze verhuurde trouwens aan Pierre Leemans anno 1804 nog 2 ha 49 are 16 ca land gelegen onder Ossel, Wolvertem en Meise en wordt in deze akte rentenierster genoemd (Kips: 16 Messidor XII).

De hoogste klasse hierbij was klasse 16. Voor Wolvertem was de hoogst gekwoteerde burger onze Peeter Leemans die op 600 pond werd geschat met klasse 9.

Voor Wolvertem heeft slechts één persoon zijn volledige aanslag aangezuiverd namelijk pachter van den Borre uit Westrode. De rest betaalde in verschillende keren en dit slechts tot maximaal een derde van de gevorderde som.⁸³

12.06.1811

RA Leuven: Notariaat Vlaams Brabant 12092 akte 10: notaris Ph. Ch. Van den Daele uit Grimbergen.

Het is een Franstalige akte waarin de rentmeester van prins de la Tour & Tassis een bail aangaat voor 6 jaar, ingaande met Sint Jan (24 juni) 1810 aan 1.224,49 francs (775 gulden) met **Peeter Leemans junior**, maire (= *burgemeester*) en molenaar te Wolvertem voor volgende zaken:

- (1) twee graanmolens, te weten één windmolen en één watermolen gemeenlijk genaamd *de bagge molens*;
- (2) het huis, schuur, stallen en aanhangsels van de watermolen met de grond in twee delen, het eerste groot 25 a 15 en het tweede 60 are 35;
- (3) de *Paardeweide*, groot 1-33-29;
- (4) nog een weide, groot 0-75-45;
- (5) de grond waarop de windmolen staat, groot 31 are;
- (6) land in de grootte van 31 are 43 ca bij de Sint Laurentiuslinde, deels onder Meise en deels onder Brussegem;
- (7) land in de grootte van 31 are 43 ca op de Lindenkouter;
- (8) land in de grootte van 60 are 98 ca op de Molenberg onder Wolvertem.

Enkele voorwaarden zijn:

- o de herstellingen aan de muren van de watermolen langs de beekant en de constructies gekend onder de naam molenkom

⁸³ Geschiedenis van Wolvertem door Verhasselt, 't Kint en Vertonghen p. 419.

⁸⁴ RA Leuven: registratie en domeinen 10353 p. 28 (322/20): registratie van het contract door notaris Geens opgemaakt tussen prins de la Tour en de kinderen van Petrus Leemans. Hij verhuurt hen een huis, twee molens en zeven stukken land en weiden in de grootte van 3 ha 46 a te Wolvertem voor zes jaar aan 1.531 francs huurpacht, kosten inbegrepen.

en sluizen, zullen ten laste van de prins vallen, tenminste als de huurder hem op voorhand van de zo nodig te verrichten reparaties verwittigd heeft;

- o het draaiend en roerend werk is van de molenaar en de eigenaar van de molen zal hem op het einde van zijn termijn vergoeden voor de *beternis* en de *mindernis* zal in rekening worden gebracht;
- o reparaties aan de molens mogen niet langer dan 40 dagen in beslag nemen, zoniet zal de molenaar vergoed worden;
- o elk trimester zal er een vierde van de verschuldigde jaarhuur moeten betaald worden ten huize van de eigenaar;
- o hij mag geen jacht- en windhonden houden en mag niet op de gehuurde gronden jagen noch laten jagen;
- o de brug bij de watermolen dient hij te onderhouden;
- o alle openbare lasten zijn door de huurder te betalen en hij mag niet onderverhuren;
- o verder volgen nog bepalingen omtrent het onderhoud der bomen, straten en waterlopen, het bewerken van het land, enz.

Borg stond Pierre Leemans, vader van de huurling. De akte werd opgemaakt op het kasteel van Imde.

Peeter Leemans junior was brouwer, pachter en molenaar, eerst municipaal agent en tenslotte *maire* van Wolvertem van 1807 tot 1813.

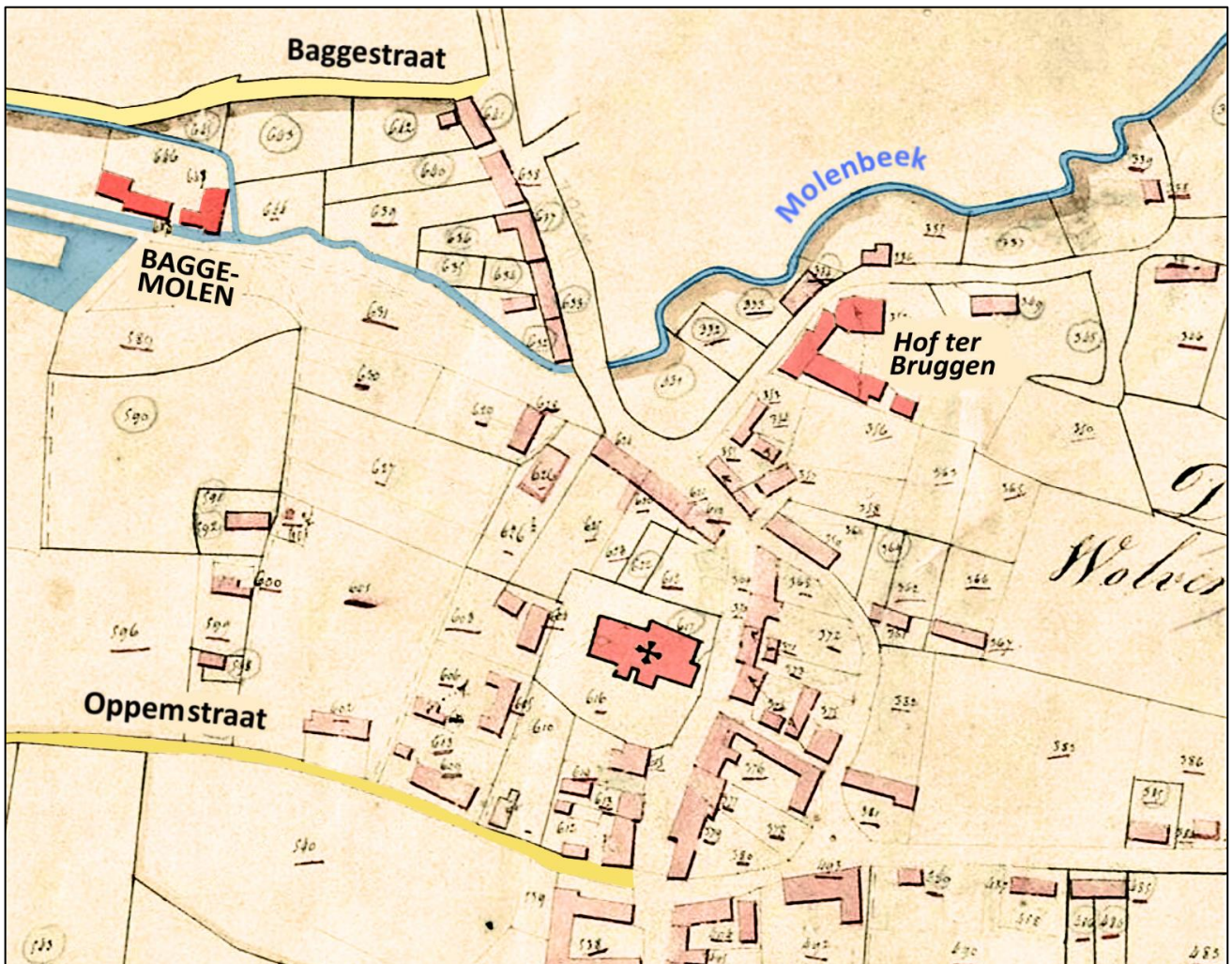
Hij en zijn vrouw stierven echter op jonge leeftijd: zij op 15.09.1812, amper 34 jaar en hij op 16.05.1813, nauwelijks 41 jaar.

Hun beide zonen Jan Ludovic en Jacobus Franciscus baatten vervolgens samen de molens uit.⁸⁴

Toen Jacobus Franciscus Leemans (1803-1829)⁸⁵ in 1827 trouwde met Anna Maria Coppens (1804-1859)⁸⁶ werd hij nog molenaar op de watermolen van Wolvertem genoemd (en broer Jan Ludovic windmolenaar te Wolvertem) maar hij verhuisde al vlug naar een graanwatermolen gelegen te Wemmel die hij samen met de windmolen op

⁸⁵ Getrouwd te Wolvertem op 08.05.1827 (huwelijkse voorwaarden voor notaris A. Kips 74 akte 83 dd. 01.05.1827) en er geboren op 17 Messidor XI (06.07.1803). Hij overleed te Wemmel op 08.05.1829. Huurcontract voor notaris Van Mons uit Brussel.

⁸⁶ Geboren te Wolvertem op 07 Prairal XII (27.05.1804) van Jan Baptist Coppens, 55 jaar, 1ste schepen, geboren te Oppem en Elisabeth Van Hoeck.

Van den Steen 1821.

24.11.1826 voor negen jaar had gehuurd van graaf Van der Noot uit Brussel.⁸⁷

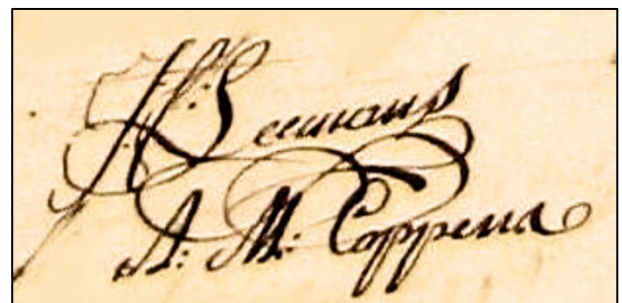
Door zijn vroegtijdig overlijden was de weduwe genoodzaakt te hertrouwen; nog woonachtig te Wemmel, hertrouwde ze er met Petrus Franciscus Van Daelem, kocht met hem de windmolen van Wolvertem en kwam er nadien ook wonen.⁸⁸

20.06.1816

RA Vorst: notariaat 17441/1 van notaris J.J. Geens uit Brussel.

Eugène Thienpont, ontvanger voor prins de la Tour et Tassis geeft bij deze in huur met een bail van zes jaar, ingang nemend op Sint Jan eerstkomend, voor

1.224,49 fr of 675 gulden, aan Judocus Josephus Leemans, pachter te Wolvertem, voogd en Jacques Ceulemans, pachter te Laken en co-voogd van **de minderjarige kinderen van Petrus Leemans**, dezelfde stukken als hogervernoemd maar met nog een kleine weide in de grootte van 18 are 26 ca of 60 roeden gen. het Ruisel.

⁸⁷ Huurcontract voor notaris J.Th. Van Mons uit Brussel.

⁸⁸ Na Jacobus Franciscus' dood worden de goederen die hij nog in onverdeeldheid bezit met zijn broer Jan Ludovic gedeeld tussen deze laatste en zijn schoonzuster Anna Maria Coppens. Jan Ludovic bekomt land aan de

Bieshoek te Wolvertem en op het Wesenhageveld te Grimbergen; de weduwe op de Lindenkouter onder Meise en in de Vlieten en aan het Valveken te Wolvertem: A. Kips 80 akte 130 dd. 22.04.1830.

Er wordt echter op gewezen dat de verhuurder predeneert dat de bewegende en draaiende delen en de molenstenen zijn eigendom zijn zoals de oude contracten en inzonder dit uit 21.12.1779 opgemaakt door notaris Van Cauwelaert weergeeft.

Jan de Boeck is hierin akkoord met een taxatie van deze delen en de steen op 250,16 gulden (nu 454,66 fr).

In het contract met notaris Van den Daele van 12.06.1811 is echter verkeerdelijk genoteerd dat deze delen en stenen eigendom van de molenaar zijn.

De prins stelt een deurwaarder en vrederechter aan en op 18.05.1813 dient Peeter Leemans voor de rechtbank te komen.

Omdat hij kort tevoren was overleden wordt de zaak uitgesteld tot de voogden de nodige bewijsstukken van betaling door molenaar De Boeck kunnen aandragen.

Er wordt geacteerd dat de clause in de bail uit 1811 wat betreft het eigendom van betreffende delen wordt aanzien als niet bestaande.

Maar de prins, waarschijnlijk om een goed molenaar niet te verliezen, haalt aan dat indien hij het recht volgt, het niet in de macht lag van zijn ontvanger om een overdracht van eigendom te regelen maar dat deze alleen maar moest administreren met het doel te conserveren.

We hebben van het verloop van deze zaak geen verdere gegevens meer teruggevonden.

08.06.1822

RA Leuven: Registratie & Domeinen 10354 p. 26.

*RA Vorst: repertorium der notarissen 49 akte 71: F.P. de Amandel-Londerzeel.*⁸⁹

Nadat het vorig huurcontract was verstreken gaat **Jan Ludovic Leemans** een nieuwe bail aan met Eugenius Thienpont, rentmeester van prins de la Tour, uit Kasteelbrakel.

⁸⁹ De minuten zijn in de brand, aangestoken door Duitse mariniers in de nacht van 10 op 11.10.1914, van het kantoor van notaris Joseph Van Hove (Londerzeel) gebleven. De akte werd geregistreerd op 17.06.1822 en kan dus op het registratiekantoor te Brussel ingezien worden.

⁹⁰ Telkens Hollandse maat in bunder (bonnier) roeden (perches) en ellen (aunes) uitgedrukt.

⁹¹ Geboren te Wolvertem op 06.03.1800, huwt te Merchtem na afkondiging van twee publicaties op 01 en 08.08.1824, op 14.08.1824 Maria Catharina Van Roy

Hij huurt zowel de wind- als de watermolen te Wolvertem voor drie of zes jaar aan 1.505,09 gulden (578,57 g).

Het geheel bestaat uit een huis, groot 85-50; 1-33-29 weide; 75-45 weide; 31-00 land op de Molenberg; twee keer 31-43 land; 18-86 weide; 60-98 land en 14-00 weide.⁹⁰

Deze oppervlakken stemmen overeen met deze uit het contract van 1811 op de laatste weide na.

02.12.1828

Notariaat Vlaams Brabant 36378 akte 357: notaris Antonius Kips uit Grimbergen.

Eugène Thienpont, rentmeester van de prins de la Tour & Tassis, gaat een bail aan met **Jan Ludovic Leemans** (1800-1853)⁹¹ voor een windmolen en een graanwatermolen genaamd *de Brugge* (!) plus de huizen en gebouwen klevende aan deze laatste, staande op twee percelen resp. 25 r 15 el en 60 r 35 el.

De termijn ging in op 24.06.1810 en werd aangegaan voor zes jaar.

De pachtsom bedraagt 625 gulden waarbij een reductie tot 535 gulden 72 cent wordt gegeven indien de pacht wordt betaald binnen de zes weken na de vervalddag.

De gehuurde goederen zijn nog steeds dezelfde als uit voorgaande pachtbrief van 1816.

De betaling dient te gebeuren in vier gelijke delen en alle dorpslasten vallen ten laste van de huurder; de huurder mag ook niet onderverhuren en de herstelde brug over de beek zal hij dienen te onderhouden en herstellen indien nodig.

De notaris haalt in punt 4 opnieuw aan dat er in de akte uit 1811 een fout is geslopen want volgens een vroegere akte dd. 21 12 1779 had Jan de Boeck erkend dat het draaiende werk van de watermolen van de verhuurder was en geschat werd op (de notaris gebruikt nu de Hollandse munt en

(1798-1850), dochter van Jan Baptist en Maria Theresia Bastaerts, molenaars te Merchtem. In de trouwakte reeds molenaar genoemd. Hij sterft te Wolvertem op 29.04.1853. Zij op 29.01.1850. Ze bekwamen 9 dochters waaronder twee religieuzen en één zoon. De kerkfabriek van Wolvertem acteert dat ze op 01.11.1894 voor het laten doen van twee jaargetijden voor de echtgenoten Leemans-Van Roy en kinderen, 600 frank heeft ontvangen en deze som belegd heeft aan 3% (akte in privé bezit).

Vandermaelen 1835 (bron: Geopunt Vlaanderen).

Hollandse maat) 214 gulden 95 cent; de dikte van de molenstenen was 2 palmen 12 duim; het draaiend en roerend werk van de windmolen werd toen op 330 gulden 28 ct geschat waarbij de achterste molensteen 2 palmen 9 duim mat en de voorste molensteen 2 palmen 6 duim waarbij de eerste gerekend werd aan 10 gulden 28 cent per duim en de tweede aan 7 gulden 21 cent.

In de akte van notaris Van den Daele uit Grimbergen dd. 12.06.1811 was er echter gespecificeerd geworden dat het draaiend en roerend werk en de molenstenen eigendom waren van vader Leemans.

Niets was minder waar en hiertoe werd de molenaar op 15.04.1813 een dagvaarding gestuurd om op 18.05.1813 te verschijnen voor de vrederechter maar aangezien hij ondertussen overleden was werd de voogd van de kinderen opgeroepen.

Deze vroeg uitstel ten einde de nodige bewijzen en titels te verzamelen om te staven dat de wieken en de molenstenen door Jan de Boeck waren verkregen en betaald.

Verder wordt er vermeld dat de molenaar op zijn kosten in de watermolen twee nieuwe molenstenen zou leggen welke op het einde van zijn termijn mochten overgenomen worden door de volgende huurder, door de verhuurder of door hemzelf mochten meegenomen worden.

Ten laatste wordt er vermeld dat Jan Baptist Van Roy, molenaar op de banmolen van Merchtem en schoonvader van Leemans, zich borg stelt tot de goede naleving van het contract dat werd opgemaakt ten huize van molenaar Leemans.

22.01.1835

RA Vorst: Notariaat 35431 akte 10: notaris Ph. Al. Coppyn uit Brussel.

De laatste eigenaar was prins Karel Alexander de la Tour & Tassis, overleden in 1827; zijn zoon Maximilien beslist om het domein van 313 ha te verkopen en stelt in 1835 landmeter De Roy uit Brussel aan om de goederen op te meten.

De eigendommen worden verdeeld in kavels en notaris Coppyn uit Brussel wordt aangesteld om de verkoop te doen van de goederen beschreven in het lastenboek van 22.01.1835.

Het lot 42 wordt als volgt beschreven:

...un moulin à eau avec ses ouvrages mouvans et tournans ayant maison d'habitation, grange, écuries, jardin, terre, pré, bois, étang et autres dépendances situé sous Wolverthem nommé Brugge Molen indiqué au susdit plan sous le numéro 42 contenant ensemble 3 bonniers 65 perches...

De verkoop ging door op verschillende dagen in de herberg genaamd de Groene Poort te Molenbeek. De eerste zitdag ⁹² heeft plaats op maandag 26.01.1835, maar dan zal de molen nog niet aan de orde zijn. Eerst worden nog andere goederen verkocht.

01.08.1835

RA Vorst: Notariaat 35432 akte 148 en 151: notaris Ph. Al. Coppyn uit Brussel.

De goederen die nu te koop worden aangeboden waren op 28 06 1835 opgemeten door beëdigd landmeter-schatter De Roy uit Brussel.

Op 01.08.1835 komt het kasteel van Imde met zijn omliggende gronden samen met de watermolens van Imde en Wolvertem in verkoop.

De voorlopige toewijzing geschiedde op 03.08.1835 en de definitieve toewijzing had plaats op 01.09.1835.

Het lot 41 wordt als volgt beschreven:

*...un moulin à eau avec jardins, terre, prés, bois et étang grands sans le chemin dit Bagge Straet et pature nommée den Dries aen de Pastorije sous Wolverthem, contenant en superficie .... 3 bonniers 73 perches 30 aunes...*⁹³

Uit het beschrijf volgt echter dat het gebouw of hangar staande in het midden van de koer samen

⁹² Er volgden nog zitdagen op 01.08 & 16.11.1835, op 14.04; 27.07 & 08.08.1836.

⁹³ Dit waren de latere percelen F 580, 583/588, 631, 645/650. Ook het weideken genaamd den Dries F 401 behoorde hiertoe. Er werd ook gepreciseerd dat de bewegende en draaiende werken van de molen eigendom waren van de prins met een waarde van 454,92 fr. en men verwijst hiervoor naar de bail voor notaris A. Kips dd. 02.12.1828. De huurprijs wordt nu in Belgische frank berekend en komt op 448,67 fr. dit is een derde minder dan de molen van Imde.

⁹⁴ Notariaat G.F. Evrard, Humbeek 4 dd. 10.11.1835 akte 71: het betreft hier olmen, populieren, wilgen, essen, trunkpopulieren, abelen en canada's.

met de remise langs de noordkant aanleunend tegen de schuur, eigendom waren van de huurder. Op het einde van de verkoop per opbod komt de molen in handen van **Jan Ludovic Leemans**, reeds zittend molenaar, die ook de windmolen uitbaatte maar deze verliet voor de nieuwe koper hiervan, molenaar Petrus Franciscus Van Daelem die met de weduwe van zijn broer Jacobus Franciscus Leemans was getrouwd.

Nadat hij dit eigendom had verworven stelt hij in openbare verkoop, gehouden in de herberg Sint Maarten aan de kerk van Wolvertem, alle 115 bomen staande in de weide aan de watermolen en nog 8 bomen in de omgeving van de pastorie.⁹⁴

1835

Kadastrale atlas uitgegeven door baron d'Huart, minister van financiën.

Als eigendommen van molenaar **Jan Ludovic Leemans** (1800-1853) worden hierin opgegeven: de percelen F 583/588 resp. 17 are bos, 71 are 20 en 5 are 40 land, 20 are 60 vijver, 5 are 20 weide, 2 are land en de percelen F 645/650 resp. 2 are 10 en 5 are 70 weide, 5 are 90 huis met koer, 30 ca watermolen, 95 are 10 en 29 are 50 weide.⁹⁵

Na de dood van haar ouders komt in 1837 bij de verdeling der goederen aan de vijf kinderen Van Roy-Bastaerts kavel D aan Maria Catharina Van Roy te vallen.

Haar werden in drie percelen meer dan 3 ha land, bos en weide toebedeeld voor een waarde van 12.796 francs. Een voor die tijd niet onaanzienlijk bedrag!

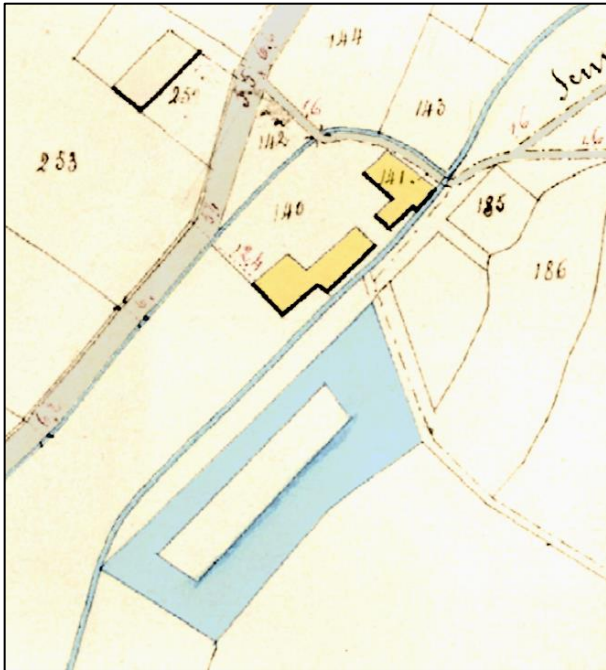
Een maand daarna zal ze deze goederen die te Merchtem waren gelegen verkopen.⁹⁶

⁹⁵ Datzelfde jaar 1835 gaat hij 5.000 fr. lenen bij broodmaker Frans Ludovic Stallaert uit Brussel. Binnen de vijf jaar zou hij de som in één keer dienen terug te betalen in gouden of zilveren munten van minstens twee francs; papieren geld of bankbrieven werden door Stallaert niet aangenomen. Als pand hiervoor gaf de molenaar ongeveer 3 ha grond gelegen op het Winkelveld en op de Ezelman te Meise en aan de Bieshoek in Wolvertem: notariaat A. Kips, Grimbergen 92 akte 288 dd. 02.10.1835.

⁹⁶ RA Leuven: notaris A.F. Den Abt, Merchtem 9 akte 103 en 117 dd. 01.11.1837 en 06.12.1837.

Atlas der Buurtwegen 1841 (bron: Geopunt Vlaanderen).

Op 27.01.1847 gaat het echtpaar Leemans-Van Roy 7.000 francs lenen bij Joanna Maria Van Ginderachter.

De looptijd is 10 jaar tegen een rente van 4.5 %.

Als pand geven ze hun graanwatermolen met de hof, het land, de weide, het bos en de vijver die eraan gelegen zijn. Verder nog de dries aan de pastorie wat alles samen een totaal van 3 ha 73 are 30 ca beslaat. Het geheel hadden ze verworven bij de definitieve toewijzing waarvan hierboven sprake.⁹⁷

In een processtuk voor het vredegerecht van Wolvertem dd. 11.10.1855 is er sprake van de kinderen Leemans, molenaars te Wolvertem.

Bij name worden hierin **Jozef Frans Leemans** (1832-...), 22 jaar, vernoemd als molenaar en Pauline zijn zuster (1827-1865), 27 jaar, zonder beroep.

Een der tien kinderen van Jan Ludovic Leemans, namelijk dochter **Josephine Pauline** genoemd Philippine, trouwt op 06.08.1863 met dienstbode Petrus Joannes De Smedt ⁹⁸ genoemd Jean en enkele maanden later op 19.12.1863 zal zij eigenares worden van de watermolen.

Maar eerst dienen we nog het sterfhuis Leemans-Van Roy nader te beschouwen.

⁹⁷ RA Leuven: notaris A.F. Den Abt 19 akte 28.

⁹⁸ Met toestemming van zijn moeder, Emerance Van Cauter weduwe Bartelomeus De Smedt, bij akte voor

19.05.1853

RA Leuven: notariaat Heyvaert 21 akte 66.

Molenaar Jan Ludovic, weduwnaar sinds 1850, is zopas komen te overlijden en zijn kinderen moeten aangifte doen van het sterfhuis.

Voor de nog minderjarige is Petrus Franciscus Van Daelem, landbouwer-windmolenaar de toeziende voorgd.

Dit is een zeer interessante akte om een inzicht te verkrijgen in de indeling van het molenhuis met zijn bijgebouwen en aanhangsels. We geven hierbij ook de duurste stukken weer.

In de watermolen:

De keuken: een staanhorloge.

De builkamer: een builmolen, een balans, een rosetvat (?).

De kleine kamer: een deel appelen.

Het washuis:

De kelder: vijf tonnen bier.

De kelderkamer: een kuip met varkensvlees en beddekoetsen met slaapperief.

De slaapkamer van de dochters: drie beddebakken met slaapperief, een spiegel, een crucifix en schilderijtjes.

De slaapkamer van de ouders: een bed, een tafel en een stoel.

In de gang: een hanghorloge, een geweer en een handboog.

Op de kleine zolderkamer: twee beddekoetsen.

Op de achterste zolder: een pluimen bed met toebehoren, een deel wit hout en houten ribben..

Op de zolder daarboven: een wanmolen.

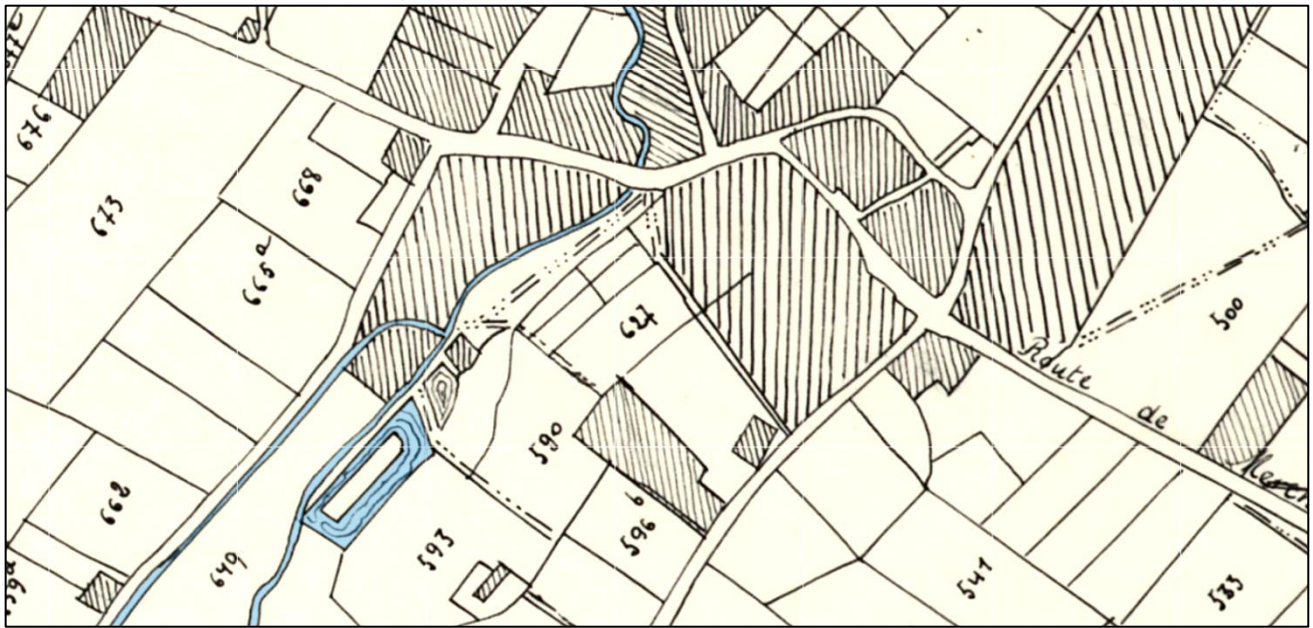
In de grote kamer: een eiken kleerkast, een eiken buffetkast, een olmen commode, een koffieservies in wit porselein met gouden randen en een idem met violette beschildering, vier ammelakens en 42 servietten, een gouden horloge, 40 beddelakens, een gouden ring met diamanten, een gouden ring met een blauwe steen en een gouden ketting.

In de paardenstal: een paard.

In de koestal: drie melkkoeien en drie runderen.

notaris Ch.L. Sacré uit Merchtem dd. 02.08.1863: RA Vorst: repertorium der notarissen 199.

Popp 1842-1879 (bron: Geopunt Vlaanderen).

In het varkenskot: twee varkens.

Boven de stallen:

In de schuur: stro en hout.

In het karhuis: een kar.

In de remise: een ploeg, een eg, een slee, een rad, een ijzeren band, akkergerief.

Op de buitenplaats: mutsaarden en brandhout.

In de molen: een weeghuissel (?) en in een verzegelde kist: 115 francs liggend geld.

De vruchten en beternis te velde waren alle eigendom der kinderen Leemans:

Op het Winkelveld onder Meise (D 14): 66 are koren.

Op de Ezelman onder Meise (E 198): 1 ha 91 are tarwe en aardappelen.

Op den Doorn onder Wolvertem (F 227): 29 are vlas en haver.

Aan de windmolen van Wolverem (F 767): 14 are aardappelen.

Aan de Bieshoecht in Wolvertem (F 727): 62 are 40 ca klaveren en (F 726): 71 are 40 ca koren.

De actieve schulden bedroegen uit hoofde van de liquidatie van de nalatenschap der moederlijke grootouders der wezen (*Van Roy-Bastaerts,*

molenaars te Merchtem) door de weduwe en kinderen van Laurentius Van Roy: 2.900 francs

De passieve schulden bedroegen: 5.000 francs aan Carolus Van Schelle (zie akte 95 en 96 voor notaris D. Kips 24 dd. 04.05.1845); 180 francs schoolgeld voor de jongste kinderen en de kosten van de uitvaartdienst en begrafenis.

Uit de titels die in het sterfhuis werden gevonden weten we dat Jan Ludovic vanwege zijn ouders onder kavel C aangeloot kreeg: land op het Winkelveld, land aan den Doorn, land omtrent de windmolen (zie hoger) en een bos gen. het Werkmanneken, groot 14 are 90, F 350 in Wolvertem-centrum gelegen.⁹⁹

Ook bekwam hij nog uit een verdeling –met zijn zuster Catharina Josepha Leemans– van de gemene goederen afkomstig uit de nalatenschap van hun vaderlijke moei Anna Maria Leemans en van hun neef F.J.V. Leemans, zoon van hun broer Jacobus Franciscus Leemans, het land F 727 aan de Bieshoecht en aan den Ezelman (zie hoger)¹⁰⁰; het perceel F 726 bekwam hij door een omwisseling van het bos F 35 met J.B. De Coster.¹⁰¹

Ook nog een akte verleden voor notaris Coppyn werd ingediend.¹⁰²

⁹⁹ RA Leuven: notaris A. Kips-Grimbergen 74 dd. 19.04.1827.

¹⁰⁰ RA Leuven: notaris A. Kips-Grimbergen 91 dd. 15.06.1835.

¹⁰¹ RA Leuven: notaris D. Kips-Grimbergen 36415 (oude nummering) dd. 19.08.1847.

¹⁰² RA Vorst: zie hoger bij 01.08.1835 betreffende de aankoop van de watermolen.

17.08 & 19.12.1863

Notariaat Vlaams Brabant 36437 akten 76, 77, 82 & 134: notaris Fr. J. Heyvaert uit Grimbergen.

Twee zeer interessante en lange aktenbundels betreffende de openbare verkoop en verdeling der goederen **Leemans-Van Roy** onder hun nog levende kinderen die bijna allen ongehuwd waren gebleven (drie van de tien kinderen waren toen reeds overleden).

De goederen worden geschat op 53.600 frank waardoor elk van de zeven nog overlevende kinderen recht had op 7.657,25 frank. De molen met afhankelijkheden, vermeld onder koop 2 werd ingehouden en werd beschreven als huis met afhankelijkheden, watermolen, schuur, stallen, hof, boomgaard en land, gekend op het kadaster ter sectie F 645/649 en F 584/586, groot 81 are 31 ca, geschat op 12.000 frank en gekocht geweest op 01.09.1835 van prins Maximilien de la Tour & Tassis en zijn vrouw. Een eerste aanbetaling hiervoor deden ze op 05.12.1835 en op 25.11.1836 betaalde men de rest zodat er op de molen geen schulden meer bleven staan.

In dezelfde akte verkoopt Thérèse Leemans in naam van haar zuster Virginie, religieuze te Willebroek, de molen voor 12.000 frank aan haar zuster Pauline, die na aftrek van haar wettelijk erfdeel de molen bepande met de resterende 4342,75 frank.

We onthouden verder hieruit dat over de beek achter de molen tussen de percelen F 649 en F 588 nog een brug lag en dat deze eeuwigdurend zou dienen onderhouden te worden door de eigenaars van de kopen 4 en 5 (omdat die er eigenaars zouden van worden); dat het stenen schof tussen kopen 3 en 4 tot koop 2 (de molen) behoorde en dat deze kopen aan de huurder of eigenaar van de molen vrije doorgang moesten laten om langs de beek tot dit schof te komen. De eigenaars van de aan de beek grenzende kopen 3 tot 9 moesten ervoor zorgen dat de beek steeds 2,758 m breed en 1,103 m diep bleef!

¹⁰³ Geboren te Wolvertem op 08.02.1830, zoon van Bartolomeus en Emerentia Van Cauter. Hun voorkind werd geboren te Brussel in juni 1863!

13 & 16.09.1865

Notariaat Vlaams Brabant 36439 akte 102-103: notaris Fr. J. Heyvaert uit Grimbergen.

Een lang huwelijksleven was Pauline niet beschoren want op 11.03.1865 stierf ze en een week later stierf haar enig kind.

Pieter Jan De Smedt (1830-1895) ¹⁰³ werd op 16.09.1865 eigenaar uit hoofde van zijn eerste vrouw Josephine Pauline Leemans.

Hij laat de notaris een akte maken waarin hij uit onverdeeldheid wil gaan van de roerende en onroerende goederen die hij samen met zijn schoonzusters Leemans (waarvan ondertussen ook Thérèse en Virginie kort na elkaar waren gestorven) nog in bezit heeft.

Op de molen woonde anno 1867 met hem nog zijn schoonzuster Elisabeth Caroline Leemans (°1830).

Na hermeting wordt het oppervlak van de molen op 79 are 90 ca gezet.

Petrus Joannes De Smedt hertrouwt op 25.04.1867 te Merchtem met Joanna Catharina Vandepierre (1832-1891), dochter van Martinus en Constantia Mertens, pachters op het Groot Hof te Breestraten-Merchtem en bekwam met haar vier zonen waarvan de oudste Martinus Ludovicus (°1868, in de omgang Louis genoemd) was.

In augustus 1878 vroeg en verkreeg Pieter Jan van het gemeentebestuur de toelating om een gemetste brug nabij zijn molen over de Molenbeek te leggen.¹⁰⁴

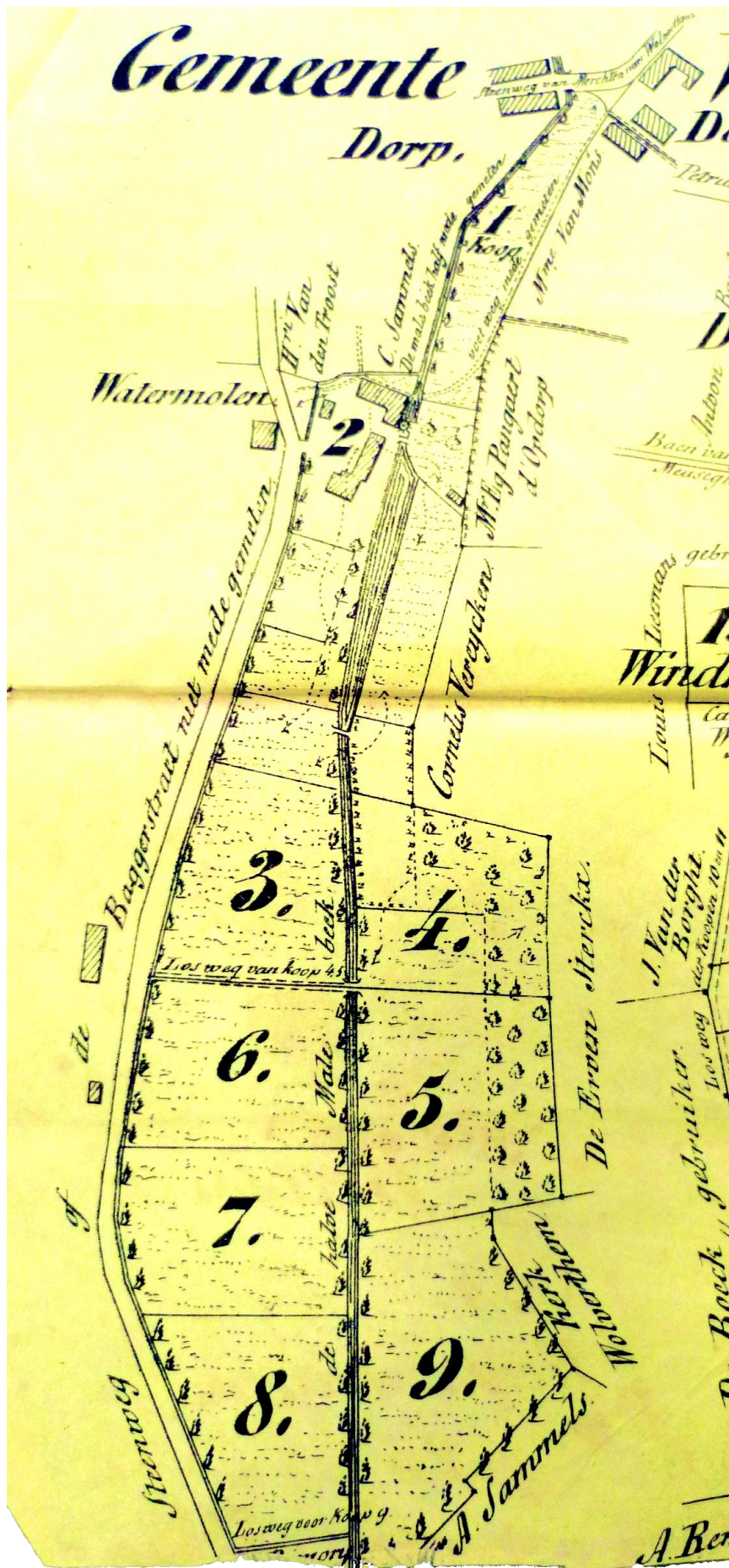
26.05.1895

6de hypotheekkantoor Brussel, Regentschapstraat 54: boek overschrijvingen 7303 akte 16.

Het betreft een akte van huwelijksvoorwaarden tussen Martinus Ludovicus De Smedt en Anna Cecilia Verrijdt waarbij een gift onder levenden gedaan wordt door Pieter Jan De Smedt, weduwnaar van Catharina van der Perre, maalter aan zijn zoon Martinus van de naakte eigendom van een huis met afhankelijkheden, de watermolen met alle draaiende werken, een stal, schuur, erf en hooiland, kadastraal gelegen F 645/649 en F 586/587, groot 79 are 90 ca.

¹⁰⁴ Gemeentehuis Wolvertem: correspondentieregister 1877-1881: artikels 3812, 3849 en 3855 en gemeenteraadsregister 1875-1886: artikel 1144.

Notariskaart 1863.

En voor de “kleine” geschiedenis:

Het water van de Molenbeek bevoeide zo'n 200 meter verder ook de vijver voor de oude pastorie. Hiervoor was er een schof gebouwd een twintigtal meter stroomafwaarts voorbij de brug over de Godshuisstraat. Voor de bediening van dit schof was er een zwengel nodig die bewaard werd bij de grootouders van Serafien De Breucker die in de onmiddellijke omgeving woonden.

Door het schof te manipuleren bekwam men soms een grote ophoping van water waardoor voor WO2 de jeugd een frisse duik in de opgehoogde vijver aan de pastorie kon nemen.

Aan de watermolen zelf was er naast het rad een koenker en ook aan het schof mocht men zeker niet komen. Elke ouder vermaande zijn kinderen om daar uit de buurt te blijven want men zou er onmiddellijk verdrinken!

Wat wél kon, was dat in de winter de vijver (of wat er nog van restte) naast het molenhuis als ijsbaan voor de jeugd diende, die er vrolijk kon schaatsen.

Vlakbij “smettèkes bèrg” was die vijver ook een verzamelplaats voor de toenmalige jeugd, waar die zich kon uitleven aan “boinkë vèiren”, “schofferdainën”, “mè snieëballn smaiëtën”, nē snieëman maaëken” en “mè tèn aiësstoel raën”...

In de koenker zat veel paling en elk jaar werd door de omwonenden de koenker leeggemaakt en kreeg het gezin Vareman enkele soms wel heel dikke palingen.

Regelmatig werd het schof afgesloten en als het water dan zijn hoogste stand bereikte werd het opengezet om de beek eens goed door te spoelen.

Op een keer is er na een onweer door takken een verstopping van het schof gebeurd en liep de beek erachter over in de boomgaard waardoor het water zo verder in de grachten langsheen de Baggestraat (= Heidestraat) liep.

Er waren aan deze gift wel enkele voorwaarden verbonden:

- (1) Martinus zou het eigendom slechts bekomen na de dood van zijn vader;
- (2) hij zou volgende lasten moeten dragen en betalen:
  - een lening van 2.100 francs aan 5%, aangegaan bij August Deleu uit Elsene in januari 1885;
  - een lening van 1.000 francs aan 4½%, aangegaan bij Tas-Ringoot uit Merchtem in september 1892;
  - zes maand na de dood van zijn vader moet hij zijn drie broers 1.475 francs uitbetalen;
  - hij zal hen vrije ingang in het huis moeten geven zolang ze niet getrouwd zijn.

Uit deze akte onthouden we nog dat vader Pieter Jan verklaart ongeleerd te zijn en niet te kunnen naamtekenen.

Nadat hij in dus in juni 1895 getrouwd was met Anna Cecilia Verrijdt verlaten beiden reeds in 1896 Wolvertem voor Liezele waardoor de drie broers bij akte van overdracht voor de notaris dd. 06.05.1896 eigenaar van de molen worden.

06.05.1896

Notariaat Vlaams Brabant 41369 akte 63: notaris A. Kips uit Grimbergen.

Martinus De Smedt, de oudste zoon van Petrus Joannes, verkoopt aan zijn drie broers Dionysius, Jozef Frans Hendrik en Pieter Jan

...een huis met aanhankelijkheden, watermolen, stal, schuur, erve en hooiland met alle toebehoorten en draaiende werken van de molen...

Het betrof de percelen F 645/649 en F 586/587, groot 79 are 90 ca die met alle toebehoren en draaiende werken van de molen worden verkocht voor 6.125 frank en de overname van de last van drie obligaties ten belope van respectievelijk 2.100 fr, 1.000 fr en 800 fr.

Martinus had de molen verkregen bij gift van zijn vader Peter Jan De Smedt¹⁰⁵ op 26.05.1895 bij akte voor notaris Aloïs Van Zeebroeck uit Schaarbeek (tevoren uit Wolvertem).

¹⁰⁵ Overleden te Wolvertem op 26.08.1895.

Ansichtkaart, circa 1900.

18 & 19.02.1902

*Notariaat Vlaams Brabant 41375 akte 31 & 32:
notaris A. Kips uit Grimbergen.*

De gebroeders De Smedt, namelijk Martinus Ludovicus alias Louis, Dionysius alias Denis en Petrus Joannes alias Jean, gewezen molenaars, waarvan alleen Jean nog op de molen vertoeft (Jozef was ondertussen in augustus 1901 ongehuwd overleden) besluiten over te gaan tot openbare verkoop van hun onroerende goederen.

We geven hier alleen de verkoop weer van de watermolen, die bestond uit het woonhuis met verdiep, watermolen, stallen, schuur, vijver, boomgaard en weide gekend op het kadaster onder F 586-587 en F 645, 647 tot 649 in de grootte van 79 are 68 ca.

Uit de bevolkingsregisters weten we dat de broers-molenaars, evenals hun ouders, steeds een knecht en een meid in dienst hadden.

¹⁰⁶ Edmond Marie Joseph Goethals-De Bay, senator en reeds eigenaar van het kasteel van Imde.

Nadat Jozef was overleden werd nog een bijkomende knecht van 18 jaar in dienst genomen.

De verkoop wordt ingezet aan 8.000 francs en Denis probeert met een bod van 10 hogen het goed tot zich te trekken maar het is notaris Edouard Crick in naam van Edmond Goethals ¹⁰⁶ die voor 8.160 francs koop 1 verwerft.

's Anderendaags wordt de inboedel verkocht en we onthouden dat de broers onder andere twee karren, een paard, een *voiture*, een massa kippen en twee runderen te koop aanboden.

Petrus Joannes De Smedt alias Jean, anno 1901 getrouwd met Colette Troch, blijft tot 1923 de molenaar. ¹⁰⁷

Na hen komt van 1923 tot 1929 het molenaarsechtpaar **Jan Flor Blockx**-Versuyfelt uit Horst in Limburg op de molen en van 1929 tot 1935 zijn **Frans Buyst** en zijn vrouw Joanna Catharina Melsen uit Wetteren de uitbaters.

¹⁰⁷ Ze zullen daarna de oude gendarmerie aan de Steenweg op Merchtem 4 kopen en er een kruidenierszaak uitbaten tot hun dood in 1947.

Ansichtkaart, interbellum.

03.08.1932

Akte verleden voor notaris Van der Eecken uit Gent.

Nadat hun vader Edmond Goethals (+1919) en hun moeder Louise De Bay (+ 1931) waren overleden en na herverdeling tussen de negen kinderen, komt de molen op 03.08.1932 aan Gabrielle Marie Goethals getrouwd met Joseph Edmond Coppieters, eigenaar te Brugge.

Deze laatste verkochten op 29.03.1935 ¹⁰⁸ de molen aan landbouwer **Romain Van den Eynde** (1908-1985) en Maria Catharina Schoukens (1908-2003) ¹⁰⁹, die onmiddellijk na hun huwelijk de uitbating ervan startten.

Gedurende zijn uitbating heeft Romain dan het waterrad laten vernieuwen door de schrijnwerkersfamilie Wijns uit het centrum van het dorp.

Daarna kwam de oorlog en in 1942 of 1943 werd het rad stilgelegd en werd met een dieselmotor gemaald.

Deze maakte echter zoveel lawaai dat de gemeenteoverheid diende in te grijpen en verbood om 's morgens nog te malen.

In 1944 werd soms nog eens met waterkracht gemalen.

De oude moleninstallatie met het waterrad werd nu met beetjes uit het molenhuis verwijderd.

In 1950 hing het rad er nog en waren de molenstenen nog aanwezig, toen het gezin Vareman-Wijnant er in 1951 introk waren ze door Van den Eynde al opgeruimd.

Naar oude mensen mij vertelden hing het rad zeker één meter van de muur van het molenhuis, daar waar het meestal bijna tegen een muur hing.

De vijver bij de molen, indertijd kunstmatig aangelegd als watervoorraad om het rad in drogere tijden draaiende te houden, was ondertussen ook opgevuld.

¹⁰⁸ Akte voor notaris De Smedt uit Wolvertem.

¹⁰⁹ Hij was afkomstig uit Brussegem-Vijlst en zij uit Kobbegem waar ze getrouwd waren op 28.10.1935. Ze bekwamen twee zonen en een dochter waarvan zoon William (1944) introude op het Hof te Klavergem.

04.07.1951

Akte voor notaris Jozef De Smedt uit Wolvertem (in privé-bezit).

Op hun beurt verkoopt op 04.07.1951 het echtpaar Van den Eynde - Schoukens ¹¹⁰ de molen aan **Augustinus ("Gust") Vareman** (1907-1984) uit Impe ¹¹¹ gehuwd met **Elodie Wijnant** (1908-1989).

Gust Vareman en Elodie Wijnant.

¹¹⁰ Zij vertrokken met hun kinderen eerst naar Asse in 1948, aansluitend naar Oetingen en tussen 1975 en 2003 woonden ze in Merchtem.

¹¹¹ Een dorp in Oost-Vlaanderen, nu een deelgemeente van Lede (*niet te verwarren met Imde in Meise*).

Gust Vareman.

Het gezin Vareman kwam op de molen op 01.06.1951 en verbouwde een deel om er een wasserij in uit te baten.¹¹²

Ook dat jaar werd het rad weggenomen en een tijdje later werden ook de molenstenen verwijderd.

Vermits hij de schoven onderhield werd hij ontslagen van de ruimings-kosten van de Molenbeek.

In 1951 werd ook het onderste gedeelte van het molengebouw tot een living en het bovenste gedeelte tot twee kamers omgevormd.

¹¹² Gemeentehuis Wolvertem: schepencollege 01.08.1951 917 en 921: onderzoek commodo en incommodo met aanvraag tot oprichting van een wasserij met een stoomketel met een water inhoud van 300 liter en een drukking van 1 kg/cm², drie wasmachines van resp. 25, 50 en 80 kg., 4 elektromotoren met resp. 5, 2, 2 en ¾ P.K., een turbine, een strijkmachine en een pomp. De voorwaarden die men stelde waren de volgende:
(1) de zuivering van het afvalwater dient ten strengste toegepast te worden;
(2) het huidige waterregime van de beek mag niet veranderen in de omgeving van de molen en aan het

In 1957 werd een kleine renovatie uitgevoerd met een gevelvernieuwing langs de kant van het wegeltje met de brug en het ovalen venster in de puntgevel werd vervangen door een rechthoekig venster

Ook werd toen het dak ondersteund en de muren vervangen.

De muur langs de kant van de Molenbeek mocht toen (en nu nog steeds) niet veranderd worden.

1963

Het gezin Vareman - Wijnant verliet de molen anno 1963, waarna hun dochter Maria **Clementina Vareman** (°1940) getrouwd met **Aloïs François ("Frans") De Leebeek** (1937-2018)¹¹³ de wasserij verder zetten en de nieuwe eigenaars ervan werden.

*Frans
De Leebeek.*

Omwille van gezondheid-problemen werd de uitbating op 01.01.1993 gestopt.

Het binnenwerk was toen al verwijderd maar het sluiswerk, weliswaar in verval, en de waterval zijn nog steeds aanwezig.

Na zijn overlijden bleef het gebouw in familiebezit en is sindsdien een privé-woning.

kasteel van Imde dat reeds honderden jaren hieruit put;
(3) dat de beek niet verontreinigd wordt; en,
(4) dat het schof dat de waters van de vijver aan de beek tegenhoudt blijft bestaan omdat deze vijver het enige waterreservoir is in het centrum dat door de brandweer kan gebruikt worden.
Op 12.10.1951 wordt langs het gemeentebestuur aan de bestendige deputatie de vraag van Vareman gesteld om toestemming te verkrijgen tot inrichting van een wasserij.
¹¹³ Huwelijkscontract voor notaris Jozef de Smedt uit Wolvertem dd. 20.07.1961.

Foto 2009 (MG).

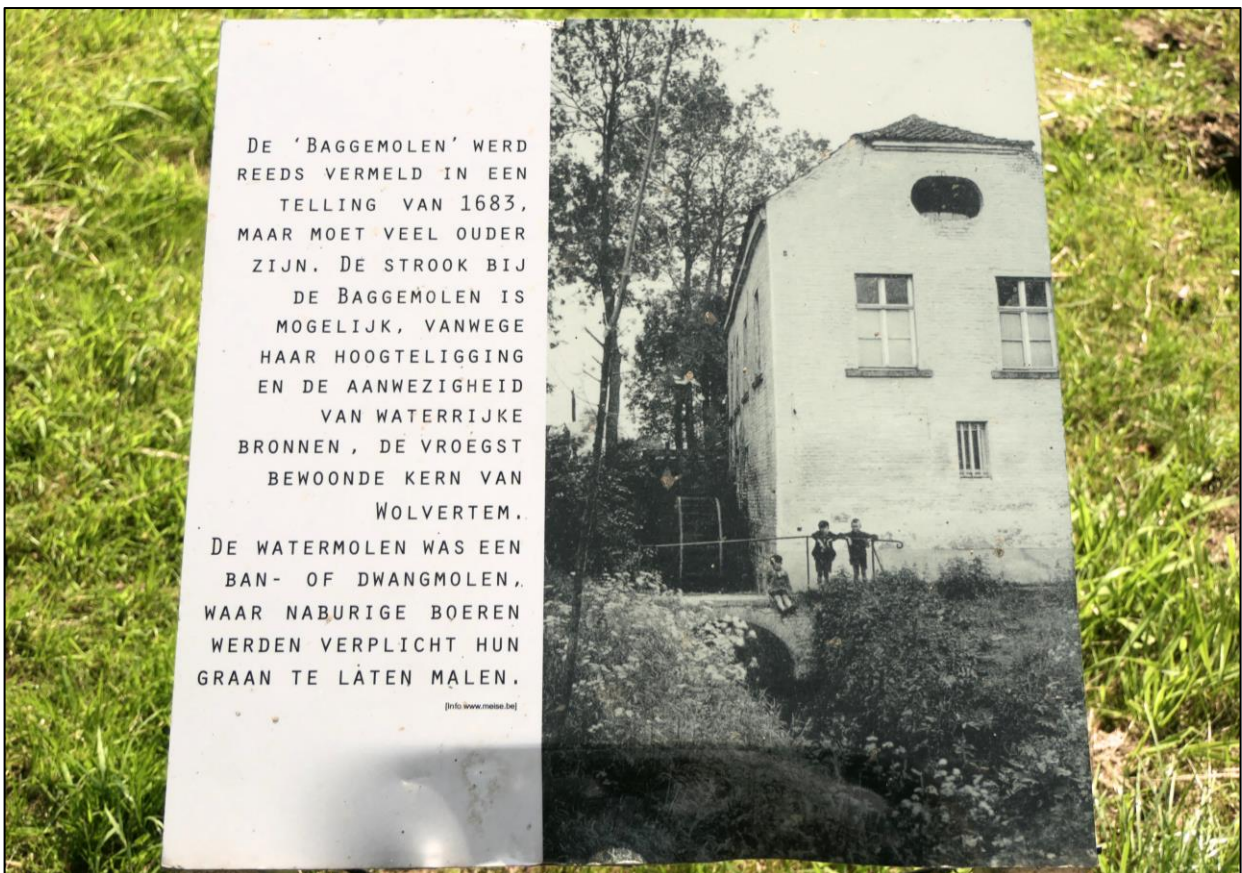
Foto's 05.02.2015 (Hilde Kennes, Onroerend Erfgoed Vlaanderen).

Foto's 03.07.2022 (EVB).

DE 'BAGGEMOLEN' WERD
REEDS VERMELD IN EEN
TELLING VAN 1683,
MAAR MOET VEEL OUDER
ZIJN. DE STROOK BIJ
DE BAGGEMOLEN IS
MOGELIJK, VANWEGE
HAAR HOOGTELIJGING
EN DE AANWEZIGHEID
VAN WATERRIJKE
BRONNEN, DE VROEGST
BEWOONDE KERN VAN
WOLVERTEM.
DE WATERMOLEN WAS EEN
BAN- OF DWANGMOLEN,
WAAR NABURIGE BOEREN
WERDEN VERPLICHT HUN
GRAAN TE LATEN MALEN.

[info@www.malbe.be]

Gemeentelijk informatiebord bij de molen.

Den beiaard
TAVERNE - RESTAURANT

keuken open van 12u tot 22u
dinsdag en woensdag gesloten - open op feestdagen

Brusselsesteenweg 48 - 1860 Meise - 02 269 70 04

PAPIERWAREN - DAGBLADHANDEL

lotto
TABAK • SPEELGOED

huis
CALLEBAUT
Luc en Nadine

**Brusselsesteenweg 33
1860 MEISE**

maandag - vrijdag
06u15 - 18u00
zaterdag
07u00 - 18u00

Tel.: 02 269 27 25

Van Ossel
Keukens, badkamermeubelen & inbouwkasten

Wilgenlaan 17 bus1
1861 Wolvertem (Meise)
Tel: 02/269.91.02
E-mail: van.ossel.keukens@telenet.be
www.vanosselkeukens.be

M
timaya

BROOD EN BANKETBAKKERIJ
Hoogstraat 87 - 1861 Wolvertem
02 310 55 68 - bartdenbakker@timaya.be

CAFÉ OSSEL-STAR

Bij Nico & Sofie

Kasteelstraat 12 – 1785 OSSEL (Brussegem)

052 57 01 60

Openingsuren: MAANDAG - DINSDAG - DONDERDAG - VRIJDAG - ZATERDAG vanaf 10 uur
ZONDAG vanaf 8 uur (april - september) of vanaf 8.30 uur (oktober - maart)
op WOENSDAG zijn we gesloten

zeer ruim zomerterras - aparte kinderspeelhoek
biljartzaal - zaal voor vergaderingen en feesten

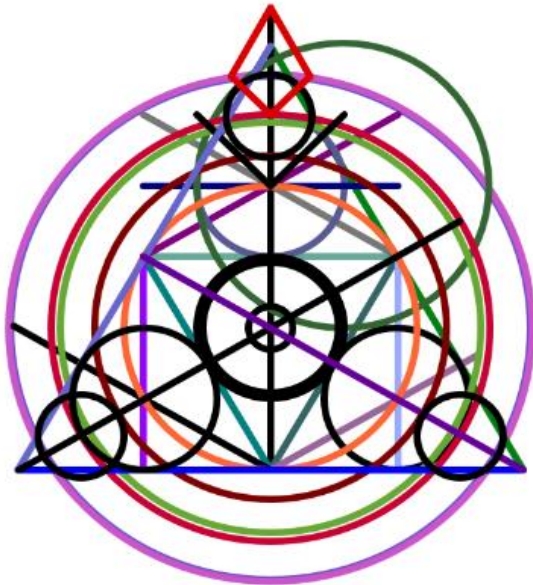
www.archi-tect.be bv bvba

Ingeschreven bij de Vlaamse Orde van Architecten, stamnummer B400222

1860 Meise & 1000 Brussel

email@archi-tect.be T. 0475.529.910

Architect Walther DeCleyne + speciale technieken

ARCHITECT

SOMEONE WHO SOLVES PROBLEMS
YOU DIDN'T KNOW YOU HAD
IN A WAY YOU DON'T UNDERSTAND!
ALSO WIZARD, MAGICIAN

SENSE OF CO-HOUSING WITH NATURE®

WIT SYMPATHIE

Begonialaan 10 – 1853 Strombeek-Bever

DAKWERKEN
LANIN W.^{BV}
& Zoon

info@dakwerkenlanin.be tel: 02.267.83.06

Verzekeringen

Uw KBC-Verzekeringsagent, altijd een stapje voor

Wij helpen u graag.

- ▶ [Verzekeringen voor u als particulier](#)
- ▶ [Verzekeringen voor uw beroepsleven en voor ondernemingen](#)
- ▶ [Hoe schade aangeven?](#)

Vestiging Wolvertem

VEILINGLAAN 12 - 1861 WOLVERTEM
T.+ 32 2 269 33 02

wim.van.campenhout@verz.kbc.be
<https://www.kbcagent.be/zvc>

Vestiging Londerzeel

MECHELSESTRAAT 20 - 1840 LONDERZEEL
T.+ 32 52 30 33 58

wim.van.campenhout@verz.kbc.be
<https://www.kbcagent.be/zvc>

4 redenen om klant te zijn bij KBC

Kies de zichtrekening die het best bij je past

Van gratis tot heel veel extra's. Open nu online en je krijgt dadelijk je rekeningnummer.

Simuleer je hypothecaire lening

Bereken in 2 minuten hoeveel je woonkrediet of hypothecaire lening kost.

Advies nodig? Op kantoor en... bij je thuis

Advies nodig en geen tijd om naar je kantoor te gaan? Met (video) chat staan onze experts voor je klaar tot 22 uur en op zaterdag tot 17 uur!

Wat is KBC Mobile?

De referentie in de banksector. Al meer dan een 600.000 klanten gebruiken KBC Mobile voor hun banktransacties. Download KBC Mobile nu!

KBC BANK MEISE

BRUSSELSESTEENWEG 19 - 1860 MEISE

Tel: + 32 2 272 72 00

Fax: 02 272 72 01

meisel@kbc.be

Maandag	09.00 - 12.30	12.30 - 18.00 Enkel op afspraak
Dinsdag	09.00 - 12.30	12.30 - 18.00 Enkel op afspraak
Woensdag	09.00 - 12.30	12.30 - 18.00 Enkel op afspraak
Donderdag	09.00 - 12.30	12.30 - 18.00 Enkel op afspraak
Vrijdag	09.00 - 12.30	12.30 - 18.00 Enkel op afspraak

Ontdek het volledige aanbod

[Betalen en zelf bankieren](#)

[Spaarproducten](#)

[Pensioensparen](#)

[Beleggingsproducten](#)

[Lenen](#)

[Verzekeren](#)

70

1949 - 2019

Banden ROELANTS
ceva tyre network

Merchtemsesteenweg 154

1861 Wolvertem (Meise)

Tel.: 02/269.11.99 - info@bandenroelants.be

www.bandenroelants.be

Aanbevolen door alle leasingmaatschappijen